

SEŠIT SOCIÁLNÍ PRÁCE

**Sociální práce s osobami,
které spáchaly trestný čin**

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Informace o aktivitách projektu

Tento Sešit je vydán a financován prostřednictvím projektu „Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II“, registrační číslo projektu je CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003751. Projekt je součástí Operačního programu Zaměstnanost Evropského sociálního fondu a plynule navazuje na svého předchůdce stejného názvu.

**Hlavní cíle:
podpora
profesionalizace
výkonu sociální práce
v ČR a pozitivní
propagace profese**

Více o projektu **Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II**

Hlavním cílem projektu je profesionalizace výkonu sociální práce v České republice, a to prostřednictvím zvyšování odborných kompetencí sociálních pracovníků. Dalšími cíli jsou posílení profesní identity a zlepšení mediálního obrazu sociální práce ve společnosti, stejně jako zvýšení povědomí o možnostech sociální práce ve prospěch klientů (i potenciálních).

Aktiviny projektu jsou primárně směřovány k sociálním pracovníkům aktivně vykonávajícím činnosti sociální práce na území ČR v souladu s ustanovením § 109 a § 110 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů a nepřímo široké veřejnosti.

Přehled již realizovaných akcí:

- Konference pořádaná u příležitosti Světového dne sociální práce 2017
– 21. března 2017
- Podzimní škola sociální práce 2017
– 11. 9. – 15. 9. 2017
- 1. odborný seminář v Olomouci
– 23. listopadu 2017
- Konference pořádaná u příležitosti Světového dne sociální práce 2018
– 20. března 2018
– Proběhlo historicky první předání ocenění Gratias určené sociálním pracovníkům.
- Jarní škola sociální práce 2018
– 14.–18. 5. 2018
- Zahraniční studijní cesty na Slovensko
– Košice – 17. 6. – 23. 6. 2018
– Nitra – 8. 7. – 14. 7. 2018

**Cílová skupina:
sociální pracovníci,
nepřímo široká
veřejnost**

**Období realizace
projektu:
2016 – 2020**

Plánované akce:

- Kurz mediálních dovedností
– říjen 2018
- 2. odborný seminář v Českých Budějovicích 29. 11. 2018
- Konference pořádaná u příležitosti Světového dne sociální práce 2019

- 1. Workshop
- 2. Workshop
- 3. odborný seminář – konec listopadu 2019
- Konference pořádaná u příležitosti Světového dne sociální práce 2020

Další aktivitou v projektu je databáze sociálních pracovníků

Cílem je vytvoření pilotního modelu aplikace databáze určené k registraci sociálních pracovníků, ke zveřejňování novinek, doporučených postupů, inzerce apod.

V rámci projektu jsou a budou realizovány níže uvedené **klíčové aktivity**:

Posílení kompetencí sociálních pracovníků

- Aktivita je zaměřena primárně na zvyšování odborných kompetencí sociálních pracovníků pořádáním vzdělávacích aktivit, jako jsou konference pořádané u příležitosti Světového dne sociální práce, odborné semináře, workshopy, Jarní/Podzimní škola sociální práce, vzdělávací program v oblasti mediálních dovedností, odborné články a odborné publikace a zahraniční studijní cesty (Slovensko).
- Zřízením odborné knihovny a studovny s možností zapůjčení mnoha tuzemských i zahraničních odborných titulů.

Pilotní nastavení a ověření v oblasti profesního růstu sociálních pracovníků, v oblasti kvality a efektivity výkonu sociální práce a vytvoření databáze sociálních pracovníků

- V rámci této aktivity budou navrženy podmínky pro získání profesních stupňů specialista a všeobecně uznávaný odborník, a to na úrovni klientské a neklientské.

Osvěta / Mediální obraz sociální práce

- Cílem této aktivity je pozitivní propagace sociální práce za účelem rozšíření povědomí o jejích možnostech, tj. o podpoře a pomoci, kterou sociální pracovník může a umí nabídnout klientovi (i potenciálnímu), a zároveň tím podpořit osvětu sociální práce.
- V pravidelných intervalech jsou vydávány články a publikace, které odrážejí činnosti tohoto projektu a zaměřují se na aktuální témata v oblasti výkonu sociální práce.
- Články:
 - na www.socialninovinky.cz
 - v elektronickém časopise Sociální práce/Sociálna práca
 - v Listech sociální práce
- Sešity sociální práce
- Sborníky z konferencí
- Publikace ze zahraničních studijních cest
- Plakáty sociální práce a odbornou veřejností nominovaní sociální pracovníci
- Televizní a rádiové spoty
- Videospoty

Evaluace projektu

- V rámci aktivit projektu bude zhotovena evaluační studie s cílem zhodnotit dosažené výsledky a krátkodobé dopady. Evaluační aktivity a zpracování studie probíhají průběžně po celou dobu realizace projektu.

O akcích projektu Vás budeme pravidelně informovat na stránkách www.budmeprofi.cz a na facebookovém profilu Budme profi.

Projekt je financován z prostředků Operačního programu Zaměstnanost a ze státního rozpočtu.

Věříme, že pro Vás byl Sešit užitečný, a pokud o něj máte zájem i v tištěné podobě, můžete si pro něj zajít do naší **odborné knihovny** projektu, kde je možnost zapůjčení odborných publikací. Knihovna sídlí na adrese Na Maninách 876/7, Praha 7 – Holešovice, 4. patro, kancelář 20 B – na recepci Vás nasměrují. V knihovně naleznete spoustu zajímavých, jinak těžko dostupných titulů, týkajících se sociální práce. Nyní byla knihovna rozšířena o 42 odborných titulů a stále ji budeme rozšiřovat! Seznam všech knih naleznete na webové stránce <http://www.budmeprofi.cz/knihovna/>. Prosíme Vás – čtenáře, abyste se před návštěvou ohlásili a oznámili přibližný čas, kdy Vás můžeme očekávat. (Součástí odborné knihovny je nově také studovna, kterou můžete využít k prostudování publikací, zejména těch, které jsou určeny pouze k prezenčnímu zapůjčení.

Kontakt:

Sandra Ulrychová (sandra.ulrychova@mpsv.cz)

OBSAH

INFORMACE O AKTIVITÁCH PROJEKTU	1
ÚVODNÍ SLOVO	6
PŘEDSTAVENÍ GRANTA	8
ÚVOD	9
KAPITOLA 1	13
Využití přístupu orientovaného na úkoly v sociální práci s klientem po výkonu trestu odnětí svobody	
KAPITOLA 2	23
Poskytování sociálních služeb v prostředí vazební věznice	
KAPITOLA 3	31
Sociální práce s odsouzenou matkou nezletilého dítěte	
KAPITOLA 4	39
Sociální inkluze zdravotně handicapovaného klienta propuštěného z výkonu trestu odnětí svobody	
KAPITOLA 5	47
Komplexní sociální pomoc lidem po výkonu trestu v pobytové sociální službě	
ZÁVĚR A DOPORUČENÍ	58

Úvodní slovo

Vážení čtenáři,
představuji Vám další vydání publikace *Sešit sociální práce (dále jen „SSP“)*, který je jedním z výstupů projektu *„Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II“*. Předkládaný SSP se zaměřuje na jedno z hodně aktuálních témat sociální práce, a sice na sociální práci s osobami, které spáchaly trestný čin. Publikace, kterou držíte v rukou, prezentuje příklady dobré praxe zkušených odborníků – sociálních pracovníků, kteří navzdory mnohým úskalím s odhodláním vykonávají činnosti sociální práce s osobami ve/po výkonu trestu odnětí svobody.

Problematika kriminality a vězeňství je oblastí, o které se ve společnosti mnoho nehovoří. Názory veřejnosti jsou často zkreslené. Málokdo z nás si dovede představit svůj život ve věznici. Výkon trestu odnětí svobody je zásahem do života člověka a pobyt ve věznici má pro každého dalekosáhlé důsledky. Pachatelé trestných činů nejsou atraktivní skupinou klientů, se kterými by se masivně pracovalo, a cílovou skupinou, pro kterou by se snadno získávala charitativní podpora. Vzhledem k těžké sociální symptomatologii jsou právě tito klienti velkou výzvou pro sociální pracovníky. Sociální práce má ve/po výkonu trestu odnětí svobody své nezastupitelné místo, stejně jako sociální pracovníci, kteří ji vykonávají. Aktuálně je v České republice, dle poslední statistiky za měsíc únor 2018, ve výkonu trestu odnětí svobody 22 165 odsouzených, což je 105,56 % přeplněnosti ubytovacích kapacit a z toho je 42 % jedinců, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody více než jednou (www.vscr.cz). Abychom zvýšili šanci na začlenění těchto osob a snížili recidivitu, musí být poskytována pomoc, podpora a sociální služby na profesionální úrovni a musí adekvátně reagovat na aktuální situaci.

Právní zakotvení postavení sociálního pracovníka a jeho činnost ve výkonu trestu odnětí svobody jsou upraveny zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů a vyhláškou č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů. Obecný rámec sociální práce pak definuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, který se však přímo sociální práci ve věznicích nevěnuje. Sociální pracovník je součástí resocializačního procesu se společensky nepřizpůsobivými občany. Jeho hlavním cílem je začlenění propuštěného do společnosti a dosažení změn jeho postojů, zvýšení jeho odpovědnosti v rozhodování a jednání v průběhu výkonu trestu.

Předkládané příspěvky sociálních pracovníků s letitou zkušeností s osobami, které spáchaly trestný čin, reflektují náročnou práci s touto cílovou skupinou na konkrétních příkladech dobré praxe. Můžete se také dočíst, jaké místo ve vězeňských systémech zaujímá sociální práce, či o systému pomoci po výkonu trestu a mnoho dalšího. Autoři potvrzují důležité postavení sociální práce ve vězenství a ukazují, jak docílit významné změny od páchání trestné činnosti k běžnému občanskému životu klienta.

Pevně věřím, že předkládaný text bude inspirativní pro Vaši vlastní každodenní praxi v práci s klientem. Zároveň vyjadřuji svůj obdiv a uznání sociálním pracovníkům, kteří navzdory všem obtížím vykonávají tak důležitou a potřebnou profesi sociální práce ve vězeňství, kterou započala už okolo roku 1813 Elisabeth Fry, tzv. „Anděl věznic“ (Richards, 1916), a spustila tak historii působení sociálních pracovníků ve vězení.

Mgr. Bc. David Pospíšil, DiS.

ředitel Odboru sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení

PŘEDSTAVENÍ GARANTA

PhDr. Igor Hendrych, Ph.D.

Je bývalý dlouholetý zaměstnanec Vězeňské služby ČR a v současnosti vysokoškolský pedagog Fakulty veřejných politik Slezské univerzity v Opavě. Dlouhodobě se zabývá penologickou problematikou a předmětem jeho odborného zájmu v posledních letech je sociální začleňování lidí ve/ po výkonu trestu odnětí svobody, jemuž se věnuje na poli oboru Sociální politika a sociální práce, který absolvoval na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Publikoval několik odborných statí s penologickou tematikou a v současné době připravuje knižní publikaci, která mapuje problematiku sociální inkluze lidí po výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody v podmínkách České republiky. Je členem sociálního výboru Zastupitelstva Moravskoslezského kraje, předsedou komise pro Komunitní plán Rady statutárního města Opavy a předsedou poradní komise ředitele Věznice a ÚVZD Opava.

Úvod

Igor Hendrych

Sociální práce s lidmi, kteří spáchali trestný čin, je vykonávána buď ve výkonu trestu odnětí svobody, nebo na svobodě v rámci tzv. kontinuální sociální péče po jeho vykonání. Sociální práce pomáhá i lidem, kteří sice spáchali trestný čin, avšak v jejich případech došlo k uložení alternativního trestu, případně k odklonu od trestního řízení. Jako nejsložitější se jeví sociální práce s lidmi, kteří byli odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Dočasná ztráta svobody, jakkoliv si za ni odsouzení jedinci nesou osobní zodpovědnost, přináší řadu negativ, které člověku komplikují návrat do běžného občanského života. Domácí literatura věnující se problematice negativních jevů ve výkonu trestu odnětí svobody (např. Mařádek, 2005, Sochůrek, 2008 či Hendrych, 2010) uvádí, že jedinec ve výkonu trestu je vystaven dvěma protisměrně působícím vlivům. Na straně jedné je to pozitivní působení programů zacházení, obsahujících pomoc sociálních pracovníků, psychologů a pedagogů, které se snaží naplňovat účel výkonu trestu definovaný v § 1, odst. 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů. Na straně druhé působí negativně jevy zahrnuté pod penologický pojem *prizonizace*, kdy je jednak člověk v rámci svého pobytu ve vězení tzv. institucionalizován, resp. zneschopňován k samostatnému sociálnímu fungování v běžném občanském životě a současně je vystavován „ideologickému“ tlaku spoluvězňů, od nichž si může internalizovat řadu společensky nežádoucích hodnot a postojů, které nepříspívají k jeho zdárnému začlenění do společnosti po výkonu trestu odnětí svobody.

Lidé ve/po výkonu trestu však velmi často trpí i dalšími obtížemi, které vznikají především v důsledku dlouhodobého věznění. Dle Martynowiczové a Quigleyho (2010), Hendrycha (2010), Sochůrka (2008) či Seitera a Kadelové (2003) se jedná o obvyklé multifaktorové schéma problémů této cílové skupiny, které je vždy nutno vnímat v celkovém kontextu a řešit je ve vzájemné komplementaritě, bez níž vzniká vysoké riziko intervenčního selhání:

- a) narušená či zaniklá vztahová síť s rodinnými příslušníky či jinými blízkými osobami,
- b) absence adekvátního bydlení,
- c) vysoká míra zadlužení,
- d) ztráta příjmů a nedostatek finančních prostředků,
- e) nezaměstnanost a stigmatizace na trhu práce,
- f) nedostatečná kompetence v oblasti prosazování svých práv a v jednáních s institucemi,
- g) riziko návratu k abúzu drog.

Zapomínat však nelze ani na další nepříznivý faktor – životní situaci jim mohou komplikovat i jejich problematické osobnostní vlastnosti, spojené s nedostatečnou vůlí ke změně svého dosavadního životního stylu.

Cílem sociální práce s lidmi ve výkonu, resp. po výkonu trestu odnětí svobody je bezesporu řešit uvedené problémy, které mají společného jmenovatele, a tím je jejich sociální začlenění/inkluze do běžného občanského života prostřednictvím poskytování široké škály sociální pomoci a za využití moderních i tradičních oborových metod a teorií. Sociální práce s lidmi ve/po výkonu trestu odnětí svobody by rovněž neměla opomíjet práci s vinou, resp. s jejím přijetím ve vztahu k obětem či poškozeným. A v jakých institucích je sociální práce s lidmi, kteří spáchali trestný čin vykonávána?

První „instancí“ je samotná Vězeňská služba ČR, která kromě dalších pomáhajících profesí, podílejících se na poskytování sociální pomoci lidem ve výkonu trestu, ve výkonu vazby a ve výkonu zabezpečovací detence, zaměstnává také sociální pracovníky. Jejich role nabývá na významu především před koncem věznění v rámci přípravy na přechod vězněných osob do občanského života. Důležitým aktérem ve fázi tohoto přechodu je sociální pracovník působící na sociálních odborech měst a obcí III. typu, jenž by měl být připraven k řešení sociálních problémů bývalých odsouzených nejen v prvních dnech na svobodě a v následujícím období, které může být relativně dlouhé, ale již od uvěznění. Sociální práce je významně přítomna také při poskytování sociálních služeb lidem po výkonu trestu odnětí svobody, a to především ve službách pobytových. Této cílové skupině je mimo jiné také poskytována sociální práce a poradenství na kontaktních pracovištích Úřadu práce, v odděleních zprostředkování zaměstnání a nepojistných sociálních dávek.

Specifickou roli v oblasti sociální péče (s převažujícími prvky dohledu) o lidi po výkonu trestu, a v tomto případě také o lidi, kteří byli odsouzeni k tzv. nevězeňskému neboli alternativnímu trestu, má Probační a mediační služba České republiky. Její úředníci a asistenti však nemají status sociálních pracovníků dle zákona č. 108/2006 Sb. (o sociálních službách), tedy nejsou sociálními pracovníky.

Pět příkladů z praxe

Příspěvky zveřejněné v tomto vydání Sešitu sociální práce napsali sociální pracovníci – odborníci z praxe s letitou zkušeností s lidmi, kteří spáchali trestný čin. Reflektována je v nich nelehká práce s touto cílovou skupinou, přinášíjí však zároveň konkrétní příklady, jak lze sociální práci v této oblasti provádět s efektivními výsledky.

Úvodní příspěvek napsal **Bc. Dalibor Lukáš**, jenž zvolil představení kazuistiky klienta navrativšího se z výkonu trestu odnětí svobody, který prostřednictvím sociální pomoci postavené na půdorysu úkolově orientovaného přístupu sociální práce postupnými kroky směřoval k životu bez větší závislosti na sociální pomoci. Přestože v průběhu poměrně dlouhé spolupráce došlo ke kritickému momentu, který ohrozil dosavadní příznivý vývoj klientovy situace, profesionálním zásahem sociálního pracovníka se jej podařilo překonat.

Druhý příklad dobré praxe napsal **Mgr. Jindřich Hůrka**, který zvolil představení dílčí oblasti sociální práce s obviněnými ve vazební věznici. Jedná se o velmi citlivou oblast, neboť lidé, kteří jsou obviněni z trestného činu, nemusí být ve výsledku pravomocně odsouzeni a jsou tedy z hlediska zákona nevinní. Mimo jiné i z tohoto důvodu by mělo být důležitou součástí sociální práce ve vazebních věznicích permanentní úsilí o obecné zlepšování životních podmínek pro obviněné. Příspěvek v závěru obsahuje krátkou kazuistiku představující, jak se autorovi příspěvku podařilo klienta nasměrovat k řešení svých problémů se zadlužením.

Třetí příspěvek z pera **Mgr. Moniky Kaštanové** se věnuje kromě jiného případu z praxe, v němž došlo díky intervenci sociální pracovníce ve věznici k navázání kontaktu odsouzené ženy s rodinou a především se svým nezletilým synem. Tento krok může klientce významně napomoci k začlenění po výkonu trestu do běžného občanského života a v neposlední řadě došlo v tomto případě i k naplnění zájmu nezletilého dítěte.

V pořadí čtvrtý příspěvek **Mgr. Radima Koziorka** představuje kazuistiku dlouholetého klienta, jenž po svých opakovaných návratech z výkonu trestu odmítal pomoc sociálního pracovníka a nadále páchal trestnou činnost. V jistém okamžiku klientova života však došlo k zásadnímu zlomu a v této chvíli se podařilo sociálnímu pracovníkovi nasměrovat jeho život k žádoucímu stavu, kterým je nikoliv „pouhé“ zanechání trestné činnosti, ale i klientovo sociální začlenění.

Poslední příspěvek **Ing. Renáty Toporčákové** se věnuje specializovanému (v České republice ojedinělému) poskytování sociální pomoci lidem po výkonu trestu odnětí svobody ve specificky zaměřené pobytové sociální službě azylový dům. Podrobně je v něm uvedena škála problémů klientů služby přicházejících po vykonání trestu odnětí svobody, s nimiž se autorka v rámci sociální práce setkává, a také praxe, která ukazuje, jaké obtíže musejí pracovníci tohoto zařízení zvládat. Závěr příspěvku ukazuje příklad sice komplikovaného, nakonec však úspěšného začlenění klienta do občanského života, k němuž došlo prostřednictvím pomoci odborných pracovníků sociální služby.

KAPITOLA 1

**VYUŽITÍ PŘÍSTUPU ORIENTO VANÉHO NA ÚKOLY
V SOCIÁLNÍ PRÁCI S KLIENTEM PO VÝKONU TRESTU
ODNĚTÍ SVOBODY**

VYUŽITÍ PŘÍSTUPU ORIENTOVANÉHO NA ÚKOLY V SOCIÁLNÍ PRÁCI S KLIENTEM PO VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Bc. Dalibor Lukáš

Vystudoval obor Sociální patologie a prevence na Slezské univerzitě v Opavě, Fakultě veřejných politik. V minulosti působil jako referent agendy civilní služby, následně jako pracovník na úseku dávek sociální potřeby, potažmo dávek pomoci v hmotné nouzi. V oblasti sociální práce působí od roku 2008, nejprve jako sociální kurátor, od roku 2012 v kumulované pracovní pozici sociální pracovník/sociální kurátor. Pracuje na Oddělení sociální práce a komunitního plánování Odboru sociálních věcí Magistrátu města Opavy a v době nepřítomnosti zastupuje vedoucí oddělení. Je členem pracovní skupiny

komunitního plánování pro osoby se specifickými sociálními problémy. Aktivně se zajímá o problematiku bezdomovectví a příležitostně o ní přednáší.

Úvod

Klient, říkejme mu třeba pan Kamil, byl pravomocně odsouzen k jedenáctiletému nepodmíněnému trestu odnětí svobody za zvláště závažný trestný čin, pokus o vraždu. Obětí byla manželka, která jeho surový útok přežila jen zásluhou poskytnuté rychlé lékařské pomoci. Ani s odstupem času z ní nevyprchala obava o zdraví a život svůj, i dvou dcer, v souvislosti s propuštěním pana Kamila z výkonu trestu odnětí svobody. Ten její obavu umocňoval výhrůžně laděnými dopisy, které jí zasílal po dobu svého pobytu ve vězení. Situace se vyhroutil až do té míry, že manželka vyhledala odbornou pomoc u sociálního pracovníka a následně i u pracovníků Probační a mediační služby ČR. Pan Kamil si navzdory podané žádosti o podmíněné propuštění nakonec odpykal celý vyměřený trest. Příspěvek je popisem řešení sociální situace klienta v souladu s metodou sociální práce úkolově orientovaným přístupem.

Příprava, posouzení situace

K prvnímu, neosobnímu kontaktu s odsouzeným panem Kamilem došlo přibližně čtyři roky před termínem jeho řádného propuštění. Podnětem se stal telefonický dotaz sociální pracovnice věznice, jak by se k případnému podmíněnému propuštění pana Kamila vyjádřila jeho manželka.

Provedeným sociálním šetřením v místě bydliště manželky bylo zjištěno, že ona i jejich dvě dcery striktně odmítají možnost jeho podmíněného propuštění z výkonu trestu z důvodu obavy o své životy. Zároveň vyslovily přání být informovány o jeho případném podmíněném propuštění, aby se před ním měly na pozoru. Po ukončení studia na střední škole jedné z dcer se hodlaly společně přestěhovat do jiné části naší republiky, aby pan Kamil neměl ponětí o místě jejich pobytu. V této záležitosti docházelo k úzké spolupráci mezi sociálním pracovníkem a pracovníky Probační a mediační služby ČR v návaznosti na využití institutu práva oběti na získání informace o propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody prostřednictvím věznice.

Kontinuální sociální práce má v činnosti sociálních pracovníků dlouholetou tradici. Jejím cílem je ve spolupráci s odborným personálem věznic připravit odsouzenému, v ideálním případě s přispěním rodiny, vhodné podmínky pro budoucí pobyt na svobodě. V případě pana Kamila byla situace komplikovanější délkou uloženého trestu a ztrátou rodinného i sociálního zázemí. Mimo manželky a dcer neměl žádného dalšího rodinného příslušníka či příbuzného.

O tři měsíce později proběhla ve věznici, kde si pan Kamil odpykával svůj trest, návštěva sociálního pracovníka za účelem pohovoru s odsouzenými osobami procházejícími jeho evidencí. O pohovor projevil zájem také pan Kamil. Sociálnímu pracovníkovi uvedl, že

podal žádost o podmíněné propuštění. Svou situaci po případném propuštění nechtěl řešit, trval pouze na tom, aby byl ubytován v obci, kde má hlášeno trvalé bydliště. Při následném rozhovoru se sociální pracovníci věznice již bez jeho přítomnosti bylo zjištěno, že pan Kamil je ve věznici uznávaný „kápo“, kterého ostatní spoluvězni respektují a vyhýbají se vzájemným sporům a konfliktům.

Žádosti pana Kamila o podmíněné propuštění příslušný soud nevyhověl. V období dalších tří let byl sociální pracovník s panem Kamilem v kontaktu pouze dvakrát. V prvním případě mu na základě písemné žádosti stejnou formou poskytl odborné sociální poradenství zaměřené především na možnosti ubytování po propuštění a v oblasti dávek pomoci v hmotné nouzi. K dalšímu osobnímu kontaktu s panem Kamilem ve věznici došlo přibližně tři měsíce před jeho řádným propuštěním z výkonu trestu. Při něm pan Kamil uvedl, že sociálního pracovníka nehodlá po propuštění kontaktovat, i když mu je známa jeho nabídka možnosti spolupráce a forem pomoci.

Dohoda na cílech

Sociální pracovníci pracující s osobami v a po výkonu trestu odnětí svobody získávají informace o odsouzených osobách před jejich propuštěním prostřednictvím tiskopisu Oznámení o nadcházejícím propuštění osoby z výkonu trestu odnětí svobody. Tyto informace jsou na příslušné úřady zasílány s předstihem, pokud s jejich zasláním vyslovili odsouzení souhlas. Proto má sociální pracovník možnost se na jednání připravit a zaměřit svou pozornost na konkrétní situaci a potřeby klienta. To ovšem nebyl případ pana Kamila. Alespoň základní informace o něm byly sociálnímu pracovníku známy z písemné korespondence či osobních návštěv ve věznici.

Sociální pracovník je pro klienta propuštěného z výkonu trestu odnětí svobody často první osobou, se kterou po opuštění věznice vede jednání, a stává se, že do něj vkládá své naděje, leckdy nadměrná očekávání nebo na něj deleguje své kompetence. Úkolem sociálního pracovníka je posoudit momentální sociální situaci svého klienta a poskytnout mu pomoc a podporu. Sociální pracovník musí vnímat jedinečnou individualitu svých klientů i jejich kompetence, v některých případech omezené několikaletým pobytem za mřížemi. Specifikem části klientů propuštěných z výkonu trestu jsou domněnky, že sociální pracovník je všemocný, disponující bytovým a peněžním fondem a představou, že jejich požadavky musí být okamžitě naplněny.

I když v průběhu výkonu trestu pan Kamil avizoval, že pomoc sociálního pracovníka po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nevyužije, což před jeho opuštěním bránu věznice telefonicky potvrdila i sociální pracovnice věznice, objevil se následující den po výstupu z vězení v kanceláři sociálního pracovníka. Pan Kamil byl ve vězení dominantní typ, respektovaný spoluvězni. Při jednání se sociálním pracovníkem však působil

klidně, nejevil známky nervozity či agresivity. Ochetně odpovídal na pokládané dotazy, z jeho vystupování se dalo usoudit, že dlouhodobý trest v něm vyvolal pozitivní změny, a sociálního pracovníka, jakožto „zdroj“ pomoci, respektuje. Z jednání vyplynulo, že je již rozvedený, nemá tušení o místě pobytu své bývalé manželky ani dcer, neví, zda studují. Neměl v úmyslu je vyhledat ani kontaktovat. Jelikož nebyl ve výkonu trestu zaměstnán, naopak byl v jeho průběhu uznán invalidním ve III. stupni bez nároku na výplatu důchodu, jeho jedinými finančními prostředky bylo vyplacené úložné ve výši 685 Kč, jehož část vyčerpal na zakoupení potravin a jízdenky do místa trvalého bydliště. Netušil, kde bude nocovat, kam se obrátit, co udělat. V průběhu výkonu trestu mu věznice zaevidovala pohledávky různých věřitelů v celkové výši cca 570 000 Kč. Občanský průkaz i průkazku zdravotní pojišťovny měl naštěstí v platnosti. Absence osobních dokladů totiž často komplikuje jednání s pomáhajícími institucemi, proto je jejich vlastnictví a platnost nespornou výhodou.

Sociální pracovník ve spolupráci s klientem stanovuje hlavní cíle, které by pro něj měly být dosažitelné, a nemělo by jich být zbytečně mnoho. K jejich naplňování slouží dílčí cíle, které určují konkrétní postup směřující ke splnění hlavního cíle. Součástí této fáze je poskytování základního i odborného sociálního poradenství, aby klient získal základní orientaci v systému podpory a pomoci a náhled na řešené problémy.

Prvotním úkolem sociálního pracovníka ve spolupráci s klientem bezprostředně po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody je zajištění jeho základních potřeb. Po vzájemné dohodě jsou hlavní cíle směřovány k jejich co nejrychlejšímu uspokojení. Méně důležité cíle, které snesou odkladu, jsou prozatím odsouvány do pozadí.

S klientem byly dojednány následující hlavní cíle:

- klient získá přiměřené ubytování vzhledem ke své sociální situaci,
- dosáhne zdrojů příjmů,
- splní zákonem stanovené povinnosti.

Dohoda o cílech může mít ústní nebo písemnou podobu, ve většině případů se však jedná o písemný akt. Termín ukončení spolupráce v něm není pevně stanoven, odvíjí se od potřeb klienta a jeho dobrovolné motivaci spolupracovat se sociálním pracovníkem při řešení své nepříznivé sociální situace.

Formulace a plnění úkolů

Rozhovorem s klientem bylo zjištěno, že má zájem o ubytování pouze v Opavě, odmítá, byť jen dočasné, využívání noclehárny pro muže. Oblast bydlení je v místě trvalého bydliště klienta ožehavým tématem, jelikož nabídka ubytování, ať již komerčního nebo městského,

ani zdaleka nepostačuje poptávce. Z nabízených ubytovacích kapacit byly vybrány tři komerční ubytovny, které se klient rozhodl osobně zkontaktovat. Sociální pracovník se snažil s jejich majiteli či provozovateli telefonicky předjednat schůzky, narazil však na jejich plnou obsazenost. Proto panu Kamilovi nabídl možnost zprostředkování ubytování v azylovém domě pro muže. Zde však v rámci vzájemné spolupráce došlo ke kritickému momentu, kdy klient projevil nespokojenost s nabídkou sociálního pracovníka a vyslovil k ní nesouhlasné stanovisko. Sociální pracovník vycítil, že tento moment může mít zásadní vliv na pokračování vzájemné spolupráce a že pokud by klienta vhodným způsobem nemotivoval, mohlo by z jeho strany dojít k jednostrannému ukončení. Proto mu podrobně objasnil systém prostupného bydlení a prostřednictvím motivačního rozhovoru ho pobízel k tomu, aby o této nabídce uvažoval, jelikož byly vyčerpány všechny dostupné možnosti směřující k bezprostřednímu získání přiměřeného ubytování. Akcent kladl na důležitost získání střechy nad hlavou v návaznosti na uspokojování jeho dalších životních potřeb. Pan Kamil sociálního pracovníka vyslechl, položil mu několik doplňujících otázek a nakonec s nabídkou souhlasil. Sociální pracovník telefonicky kontaktoval sociálního pracovníka služby azylový dům pro muže a panu Kamilovi s ním byla sjednána schůzka. Pro zvýšení šance získat přiměřené ubytování i z jiných zdrojů byla s panem Kamilem sepsána žádost o přidělení městského bytu v režimu sociálního bydlení, která byla tentýž den podána na odboru majetku města příslušného úřadu. Těmito postupy byly učiněny první kroky k naplnění jednoho z hlavních cílů – získání přiměřeného bydlení.

Dalším stanoveným hlavním cílem bylo získání zdroje či zdrojů příjmů. Pan Kamil byl v průběhu výkonu trestu odnětí svobody uznán invalidním ve III. stupni, proto nebyla nutná registrace v evidenci uchazečů o zaměstnání na Úřadu práce ČR. Samotná registrace je ve většině případů prvotní podmínkou k získání nároku na opakované dávky pomoci v hmotné nouzi. K zabezpečení základních životních potřeb klientů bezprostředně po jejich propuštění z výkonu trestu odnětí svobody slouží nepojistná dávka pomoci v hmotné nouzi, mimořádná okamžitá pomoc. Sociální pracovník společně s panem Kamilem předmětnou žádost vyplnil a poskytl mu komplexní poradenství k této i dalším dávkám pomoci v hmotné nouzi. Klientovi doporučil okamžité podání sepsané žádosti a telefonicky mu předjednal schůzku u příslušné pobočky Úřadu práce, která žádost posoudí a rozhodne o jejím přiznání, potažmo vyplacení na pokladně (maximálně do výše 1 000 Kč). Panu Kamilovi bylo doporučeno, aby si současně vyzvedl tiskopisy potřebné k podání žádosti o příspěvek na živobytí, případně doplatek na bydlení. S klientem bylo dohodnuto, že po přiměřeně dlouhé „aklimatizaci“ je také možno řešit situaci ohledně výplaty invalidního důchodu, která mu nebyla přiznána z důvodu nesplnění potřebné doby pojištění, s čímž klient souhlasil. Důležitým doplněním je, že ačkoliv byl uznán invalidním ve III. stupni, nepotřeboval vzhledem k diagnóze, na základě které k tomu došlo, příspěvek na péči.

Poslední hlavní cíl, který bylo potřeba bezprostředně po propuštění naplnit, se týkal splnění ohlašovací povinnosti vůči své zdravotní pojišťovně. Panu Kamilovi stačilo popsat místo a uvést adresu, kde se pobočka jeho zdravotní pojišťovny nachází, splnění ohlašovací povinnosti se rozhodl provést sám. K dosažení tohoto i předchozích cílů byla klientovi nabídnuta asistence, kterou s poděkováním odmítl. Sociální pracovník se s panem Kamilem dohodl, že mu o učiněných krocích poskytne zpětnou vazbu.

Nespornou výhodou při práci s klientem je možnost přihlásit se do Jednotného informačního systému (dále „JIS“), který umožňuje sociálním pracovníkům obcí nahlédnout do agend nepojistných sociálních dávek v kompetenci příslušných kontaktních pracovišť Úřadu práce. V rámci Standardizovaného záznamu sociálního pracovníka lze zjistit důležité informace např. o poskytovaných dávkách a jejich výplatách. Jelikož sociální pracovník neobdržel od klienta zpětnou vazbu, náhledem do JIS zjistil, že panu Kamilovi byla vyplacena dávka mimořádné okamžité pomoci ve výši 1 000 Kč a uplatnil si žádosti o příspěvek na živobytí i doplatek na bydlení. Z tohoto kroku bylo zjevné, že je ubytován na základě nájemní smlouvy nebo smlouvy o ubytování, případně uzavřel smlouvu o poskytnutí pobytové sociální služby. Sociální pracovník podrobnějším náhledem zjistil, že řízení o této dávce bylo zahájeno na základě doložené smlouvy o poskytnutí sociální služby azylový dům pro muže.

Spolupráce osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody se sociálním pracovníkem není povinná, proto řada z nich ztrácí po dosažení zdroje příjmu formou dávek pomoci v hmotné nouzi zájem o další schůzky. To však nebyl případ pana Kamila, který po uplynutí necelých tří týdnů od prvního vzájemného kontaktu sociálního pracovníka opětovně navštívil. Potvrdil skutečnosti, které sociální pracovník získal z JIS, a protože splnil svou ohlašovací povinnost vůči zdravotní pojišťovně, splnil všechny prvotně stanovené cíle. V azylovém domě byl v rámci možností spokojený, zvykl si na život na svobodě i prostředí, které se od jeho uvěznění změnilo.

Pobyt v azylovém domě přináší pro klienty i určitá omezení, např. nutnost dodržování pravidel včetně minimální tolerance alkoholu. Proto někteří z nich tuto formu ubytování zásadně odmítají, přirovnávají ji k věznění. Pan Kamil byl za poskytnutou střechu nad hlavou rád, respektování nastavených pravidel mu nečinilo sebemenší potíže. Naopak kvitoval přítomnost sociálních pracovníků, kteří jsou většinou téměř okamžitě schopni reagovat na vzniklé sociální situace v životě klienta. Protože klient naplnil všechny stanovené cíle, bylo při tomto setkání prodiskutováno a dohodnuto postupné plnění dalších cílů, zejména řešení dluhové otázky, problematiky výplaty invalidního důchodu či posunutí se na vyšší stupeň ubytování.

Pro výkon sociální práce s cílovou skupinou osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody je při aplikaci úkolově orientovaného přístupu typické prolínání jednotlivých

fází a jejich aktualizace. Při dalších setkáních byly činěny postupné kroky směřující ke splnění nově stanovených cílů. Některé činil klient, jiné sociální pracovník, vždy však na základě společné dohody. Plnění cílů bylo při následných setkáních vyhodnocováno se stanovením dalšího postupu. S pomocí sociálního pracovníka klient telefonicky nebo písemně kontaktoval vybrané věřitele, v jednom případě začal z vlastního podnětu pravidelnými měsíčními splátkami ve výši 100 Kč svůj dluh splácet. Při pobytu pana Kamila v azylovém domě neměl obtíže s dodržováním pravidel, proto bylo rozhodnuto o jeho postupu na vyšší stupeň bydlení do tréninkového bytu Armády spásy. V něm žil samostatně, pod občasným dohledem sociálních pracovníků této organizace, sám hospodařil se svými finančními prostředky a společně s dalšími dvěma klienty azylového domu se podílel na vedení domácnosti. V této nové roli se cítil dobře, vnímal své kompetence, možnost rozhodovat sám za sebe. Soužití s ostatními nájemníky mu nečinilo sebemenší potíže.

Jak již bylo zmíněno výše, pan Kamil byl uznán invalidním bez nároku na výplatu invalidního důchodu. Při jedné z návštěv u sociálního pracovníka projevil zájem o získání podrobných informací k možnosti poskytování výplaty důchodu. Po poskytnutém poradenství ho sociální pracovník doprovodil na OSSZ, kde byla tato problematika prodiskutována. Bylo zjištěno, že panu Kamilovi chybí určitá doba pojištění, která by se dala doplatit. Částka se pohybovala ve výši okolo 75 000 Kč. Na vidinu pravidelné výplaty invalidního důchodu se pan Kamil upnul a zvažoval kroky, kterými by se legální cestou dopracoval k dostatečné finanční hotovosti. I bez intervence sociálního pracovníka důrazně odmítl řešit vzniklou situaci půjčkou v nebankovním či bankovním sektoru, důraz kladl na legální způsob získání peněz.

V oblasti bydlení byly s klientem činěny další kroky k jeho stabilizaci. I když mu bydlení v tréninkovém bytě vyhovovalo, byl si vědom, že není na stálo a doba jeho trvání je předem ohraničena smlouvou. Proto byly ze strany sociálního pracovníka činěny kroky k získání jiného, trvalejšího bydlení. Telefonicky byli kontaktováni poskytovatelé komerčního nájemního bydlení ve městě a panu Kamilovi byly s nimi předjednávány schůzky. Ten trval na tom, že se jich bude zúčastňovat sám, což také činil. Jednoho dne navštívil sociálního pracovníka s návrhem nájemní smlouvy, která se z jeho pohledu zdála finančně výhodná. Sociální pracovník smlouvu prozkoumal a nenašel v ní skutečnosti, které by bránily jejímu uzavření. Formální náležitosti byly v pořádku, splnění finančních podmínek bylo za pomoci získání výplaty doplatku na bydlení reálné. Sociální pracovník poskytl panu Kamilovi k uzavření nájemní smlouvy doprovod. Ta byla uzavřena na období jednoho roku s možností dalšího prodloužení v případě dohody. Nedlouho poté se pan Kamil do bytu přestěhoval.

Ukončení spolupráce

Splnění této životní potřeby dávalo tušit, že vzájemná spolupráce pana Kamila a sociálního pracovníka se pomalu chýlí ke svému konci. Klient postupnými kroky naplnil stanovené cíle a získal kompetence k řešení různých životních situací. Z jeho vystupování sociální pracovník vycítil, že získal potřebnou sebedůvěru, nadhled nad svým životem. Při následné schůzce vyslovil pan Kamil přání ukončení spolupráce s návrhem, zda by sociální pracovník mohl být jeho „pojistkou“ v případě, že nebude schopen svými silami řešit nějakou sociální situaci nebo událost. Sociální pracovník s jeho návrhem souhlasil. Následné ukončení spolupráce bylo spjato s jejím celkovým vyhodnocením, dialogem o tom, které cíle se během časového úseku, v němž došlo k osmi setkáním, podařilo, případně nepodařilo naplnit a proč. Na závěr sociální pracovník ocenil přístup klienta, jeho vůli a vytrvalost, s jakou se pouštěl do plnění sjednaných úkolů a vyzdvihl jeho schopnost adaptovat se na život ve společnosti, která se za jedenáct let jeho pobytu za mířemi změnila.

Komentář na závěr

Pro práci sociálního pracovníka je poměrně typické, že v rámci kontinuální sociální práce s osobami v nebo po výkonu trestu odnětí svobody spolupracuje s rodinou odsouzeného nebo propuštěného klienta. Situace pana Kamila byla atypická tím, že členové rodiny byli závažným trestním jednáním klienta poškozeni a sociální pracovník v různých fázích výkonu trestu spolupracoval s oběma stranami. Z dostupných informací získaných o panu Kamilovi během výkonu trestu odnětí svobody bylo zřejmé, že se jedná o silně dominantní osobnost, navíc zatíženou dlouhodobým trestem. Tato kritéria musela být sociálním pracovníkem v rámci vzájemné spolupráce brána v potaz. Ukázalo se však, že pan Kamil je schopen přijmout názor či radu jiné osoby, domluvit se na spolupráci a zodpovědně plnit smlouvané úkoly. Z pozice sociálního pracovníka lze konstatovat, že i přes nepříznivé prognózy byla vzájemná spolupráce na nadstandardní úrovni a postupnými kroky se podařilo klienta začleňovat do společnosti a stabilizovat jeho život. I když od ukončení spolupráce uplynul jeden rok, pan Kamil sociálního pracovníka nepravidelně telefonicky informuje o své sociální situaci. Pobyt na svobodě zvládá, sociálnímu pracovníkovi nejsou známy skutečnosti o tom, že by páchal trestnou činnost nebo se dopustil přestupku.

KAPITOLA 2

POSKYTOVÁNÍ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB V PROSTŘEDÍ VAZEBNÍ VĚZNICE

POSKYTOVÁNÍ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB V PROSTŘEDÍ VAZEBNÍ VĚZNICE

Mgr. Jindřich Hůrka

Absolvent Západočeské univerzity v Plzni, na které v roce 2000 dokončil navazující magisterské studium v oboru Teorie a filosofie komunikace na Fakultě humanitních studií a bakalářské studium v oboru Humanistika na Fakultě právnické. V letech 1995–1998 absolvoval diferenciační studium v oblasti sociální pedagogiky na Institutu mezioborových studií v Brně a pomaturitní studium Sociálně právní akademie v Praze. Ve vězeňském prostředí pracuje téměř 18 let a v současné době vykonává sociální práci na vazebním oddělení Věznice Plzeň. Zároveň se zabývá implementací teoretických poznatků do praxe v rámci pracovní skupiny Vězeňské služby ČR, zaměřené na problematiku hodnocení rizik a potřeb odsouzených a jejich umísťování do jednotlivých stupňů zabezpečení, jejímž je dlouholetým členem.

Úvod

Úroveň společnosti se dá hodnotit a porovnávat z různých úhlů pohledu a podle různých kritérií. Jedním z nich může být například dostupnost kvality poskytovaných sociálních služeb, což může být vnímáno jako odraz zájmu většiny o jednotlivce. Prostředky a formy sociální politiky jsou rozmanité a zasahují do hlavních oblastí života jedince. Vstupují tam, kde je oslabena soběstačnost člověka, ale i tam, kde je ohroženo bezproblémové soužití člověka ve společnosti. A takovým případem je právě prostředí věznění bez ohledu na to, zda se jedná o obviněné či odsouzené ve věznicích nebo chovance v detenčních zařízeních. I v těchto prostředích má sociální práce zájem plnit svou úlohu s cílem vytvořit předpoklady pro snazší přechod do života po propuštění a vytvářet podmínky k tomu, aby mohli propuštění vést soběstačný život v souladu se zákonem. Na tomto společném cíli významně participují sociální pracovníci věznic jako jedni z aktérů institucionální pomoci těmto lidem.

Poskytování sociálních služeb pro obviněné je upraveno vyhláškou č. 109/1994 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů, konkrétně ustanovení § 57 Poskytování sociálních služeb a opatření s tím spojená, odst. 2 písm. a) až c) stanovují rámec poskytování sociálních služeb, které jsou zabezpečovány „poskytováním sociálního poradenství, pomocí při řešení obtížné sociální situace obviněných a jejich rodin, spoluprací se všemi ostatními zaměstnanci při zajišťování a realizaci práv a oprávněných zájmů obviněných“. Jedná se pouze o obecný rámec poskytování sociálních služeb, který je naplňován činností každého sociálního pracovníka vykonávajícího samostatně činnosti sociální práce. Máme tedy na mysli sociální práci, která reflektuje cílovou skupinu, specifika jejich potřeb, kontext poskytování těchto služeb, ale i časové hledisko nabízené spolupráce. Jakou podobu může nabývat výkon sociální práce pro obviněné, nabízí následující text. Pozornost ale není zaměřena na celkový okruh činností, které v rámci své kompetence řeší sociální pracovník. Mým úsilím bude postihnout především ty kroky, které vytvářejí to, co by se mohlo nazvat kulturou poskytování sociálních služeb.

Balíček první pomoci

Vytvoření informativního materiálu s názvem Balíček první pomoci (dále jen „balíček“) se stal ve Věznicích Plzeň jedním z takových kroků utvářející kulturu poskytování sociálních služeb. Hlavním cílem balíčku je zpřístupnit obsah sociálního poradenství do 24 hodin po přijetí obviněného do výkonu vazby a nasměrovat jeho aktivitu na důležitá témata ještě před příchodem sociálního pracovníka. Jedná se o materiál, který mimo jiné obsahuje informace o jednotlivých profesích působících ve vazebním oddělení a rozsahu jejich činnosti, včetně jejich pracovní doby. Chtěli jsme, aby vazební prostředí nebylo anonymní, aby každý věděl, kdo je ředitelem věznice, vedoucím oddělení a jaké další profese v tomto prostředí na výkonu vazby participují.

Jaké úvahy jeho zavedení vlastně předcházely? Ve vazbě musí obviněný čelit mnohým omezením, která vyplývají z charakteru pobytu ve vězeňském prostředí. Vedle odloučení od svého sociálního zázemí a přerušení funkčních sociálních kontaktů se stává vazba pro mnohé prvním místem, kde tzv. natvrdo pociťují negativní dopad svého životního stylu. To vše může působit rušivě. Velice důležitou okolností při poskytování sociálních služeb je tedy způsob, jakým se vůbec informace dostanou ke svému uživateli. Standardně tyto informace distribuuje sociální pracovník v rámci prvotního vstupního pohovoru. Nicméně v době příjmu je každá vězněná osoba podrobena mnoha úkonům a přichází do kontaktu s mnoha zaměstnanci, čímž může docházet k nežádoucí ztrátě předávaných informací. Když k tomu ještě připočteme celkovou zátěž, která je pro někoho v první dny věznění nepřekonatelnou překážkou, může být řada informací nevyužita. Rozhodli jsme se proti těmto informačním šumům bojovat vydáváním vlastního informativního materiálu, který obviněný obdrží několik hodin po nástupu do věznice a má jej kdykoliv k dispozici.

Balíček nabízí informace o konkrétních oblastech, které řeší sociální pracovník. Tento výčet oblastí byl vytvořen na základě několikaleté zkušenosti práce s obviněnými. Jedná se o témata, kterým obvinění zpravidla věnují pozornost první dny a jsou v kompetenci sociálního pracovníka. Proto se zde setkáváme s informacemi o postupu v případě, že je obviněný například v evidenci uchazečů o zaměstnání Úřadu práce nebo že spolupracuje s probačním úředníkem v souvislosti s uloženým dohledem. Další důležitá témata v prvopočátku vězeňského pobytu směřují především k těm, kteří pečovali o nezletilé děti, absentuje u nich druhý zákonný zástupce a před vzetím do vazby se další péče nevyřešila. Významným tématem se stává také možnost ověřování plných mocí obzvláště u těch, kteří mají právní vztah vůči společnostem jako majitelé nebo jednatelé. S tímto výčtem bychom mohli pokračovat dále, ale to bychom se již odchylovali od zvoleného tématu.

Informativní charakter balíčku má za úkol na jedné straně podpořit motivaci k plnění počáteční oznamovací povinnosti obzvláště v situacích, kdy přijetí obviněného do vazby nepodléhá ohlašovací povinnosti Vězeňské služby ČR, jako např. vůči zdravotním pojišťovnám. Máme pozitivní zpětnou vazbu zainteresovaných orgánů státní správy, které kvitují včasnost zahájení komunikace s jejich klientem, který se ocitl v prostředí věznice. Na druhé straně usilujeme zároveň o to, aby ztráta svobody ještě přímo neznamenal ztrátu aktivity, obzvláště v případě lidí, u kterých to je součástí zažitých sociálních kompetencí. Ve všech těchto případech mají informace a včasnost realizace nezbytných úkonů vliv na úroveň celého procesu bezproblémové adaptace.

Součástí tohoto balíčku jsou však i zcela pragmatické věci, jako např. korespondenční potřeby včetně známky pro první dopis. Zákon obviněným umožňuje odesílat na náklady věznice korespondenci soudům, policii, obhájci a dalším orgánům státní správy, nově

mohou dokonce obvinění využít zdarma i první telefonní kontakt se svým obhájcem. Obvinění však nemohou odesílat na náklady věznice soukromou korespondenci. I když je běžná praxe, že soud informuje vybranou osobu ze strany obviněného o jeho vzetí do vazby, byla zde mezera, která spočívala v nemožnosti osobního písemného sdělení svému zázemí v případě, že je do výkonu vazby přijat bez finančních prostředků. Větší problém nastává především u osob bez zkušeností s vězněním. Ty potřebují své blízké zasvětit do chodu vězeňského systému, především v souvislosti s návštěvami, se způsobem odesílání financí, popř. dalších věcí v co nejkratší době. Jsme si dobře vědomi, že se podpora kontaktu se sociálním zázemím stává hlavním klíčem k překonání počátečních adaptačních potíží.

Obdobný pozitivní efekt má i malý kapesní kalendář. Důvodem pro jeho začlenění do balíčku je skutečnost, že uvězněním dochází k určité ztrátě orientace a vnímání času (často zaměstnanci odpovídají na otázku ohledně data aktuálního dne nebo termínu jejich návštěv). Přitom mnohdy postačí přítomnost tohoto pomocníka v jejich kapse a zdánlivá maličkost opět umožňuje některým obviněným větší soběstačnost, na kterou byli dříve zvyklí, a tím menší závislost na druhých.

Samostatnou kapitolou je problematika, jak výše uvedené informace zpřístupnit obviněným cizincům. Z dlouhodobého hlediska je procentuální zastoupení cizinců vysoké, pohybuje se okolo 30 % z celkové populace obviněných ve vazební věznici v Plzni. Nejsložitější skupinou z jazykového hlediska jsou občané Vietnamu, u kterých je především patrná nedostatečná znalost českého jazyka a absence znalosti dalšího světového jazyka. Rozhodli jsme proto, že bude tento balíček distribuován i ve vietnamštině. Navázali jsme kontakt s občanským sdružením Klub Hanoi v Praze, které neprovádělo pouhý překlad informací, ale také spolupracovalo na jejich výsledné podobě. Nejde vždy pouze o přesný překlad práv a povinností, protože to zákon vyžaduje, např. jaký nárok má obviněný na návštěvu. Ale jde o to, jak vůbec o návštěvu požádat, jak ji adresátovi odeslat atd. A právě tyto praktické informace obsahuje balíček psaný ve vietnamštině.

Sociální balíček první pomoci

Sociální práce ve vazební věznici pamatuje na zajištění kontinuity poskytování služeb a balíček je produktem, který má pomoci především v prvních dnech po uvězněním. Mezi obviněnými se zpravidla podaří většině navázat kontakt se svým sociálním zázemím v průběhu prvních 14 dní. Jsou tady však i tací, kterým se navázat kontakt nepodaří a zároveň jsou bez finančních prostředků. Na rozdíl od odsouzených nepřísluší obviněným ze zákona sociální kapesné. Obvinění samozřejmě mohou k navázání kontaktu využívat služeb svých právních zástupců nebo i služeb jiných orgánů. To ale nemění nic na faktu, že určitá „nejchudší“ část obviněných zůstává izolována a odkázána mnohdy jen na pod-

poru ze strany spoluvězňů. Z tohoto důvodu jsme stanovili podmínky, za kterých je možno čerpat materiální podporu v podobě *sociálního balíčku první pomoci* (dále jen „sociální balíček“), který nabízí mj. i další možnosti k znovunavázání nebo udržení kontaktu se svým sociálním okolím. Jednou ze základních podmínek je především ta skutečnost, že byl obviněný v předcházejícím měsíci bez jakéhokoli návštěvního kontaktu, neobdržel žádný balík, neměl telefonní ani jiný kontakt, nerealizoval žádný nákup a aktuálně je bez finančních prostředků. Podnětem může být také doporučení vrchního dozorce, který potvrdí výjimečnost situace obviněného. Tímto způsobem dochází k zajištění materiálního minima i k novým pokusům o navázání kontaktu pro ty, kteří jsou na pomyslném „okraji“ plzeňské vazební populace.

Při zavádění sociálních balíčků bylo třeba zajistit jejich financování. Protože se nejedná o zákonný požadavek nebo nárokovou službu, bylo nutné obhájit přínosy takové investice u vedení věznice. To se podařilo a finance byly nakonec z rozpočtu věznice zajištěny. Na řadu přišla otázka výroby. Ta se realizuje prostřednictvím nově vzniklé pracovní činnosti, při které obvinění vytvářejí a kompletují balíčky pro další obviněné. V průměru se za jeden rok vytvoří 400 ks balíčků a 200 ks sociálních balíčků, na jejichž výrobě se podílí několik desítek obviněných. A to představuje další přidanou hodnotu, která dotváří kulturu poskytování sociálních služeb ve vazební věznici.

Studovna

Obvinění mají ze zákona možnost využívat knižní fond vězeňské knihovny. Jedná se o systém zajišťování přístupu k volnočasové či studijní literatuře a umožňuje zápůjčku přímo na celu. Tak je tomu i v plzeňském vazebním oddělení. Vedle knihovny zde byla zřízena studovna, která je dalším příkladem toho, jak lze přispívat ke zlepšení kultury sociální práce ve vězeňském prostředí. Studovna byla v plzeňské vazbě vytvořena z bývalé kulturní místnosti, která sloužila pro sledování televize. Těchto kulturních místností sloužících ke sledování televize je na vazebním oddělení několik. Nahrazení kulturní místnosti za studovnu tedy nijak neohrozilo chod kulturních místností a dostupnost sledování televize. Podstata studovny spočívá ve víceúčelovém využívání. Obsahuje vlastní knižní fond, který je tvořen zákony týkajícími se nejen trestněprávní tematiky, ale také zákony související s civilním životem (zaměstnání, rodina, pojištění, důchod). Studovna je vždy zpřístupněna pouze jednomu zájemci z důvodu vytvoření soukromí, které je v tomto prostředí nedostatkovým zbožím a zároveň slouží jako bezpečné prostředí v případě, že je nutno s obviněným řešit nějaké citlivé téma mezi čtyřma očima. Obvinění často studovnu využívají k přípravě na soudní jednání, k sepisování nejrůznějších písemností atd. Součástí knižního fondu jsou cizojazyčné publikace a samostatnou kapitolu tvoří tituly, které slouží k výuce cizích jazyků nebo k výuce češtiny pro cizince. Pro ty, kteří nechtějí využít prostor studovny čistě za studijním účelem, je zde k dispozici denní tisk. Další odliš-

ností od knihovny je ta skutečnost, že knižní tituly ze studovny nelze zapůjčovat na celou, a to proto, aby byly vždy dostupné k prezenčnímu studiu. Záměrem zřízení studovny bylo především rozšíření možností pro aktivní trávení volného času, neboť podpora soběstačnosti je základním předpokladem v úsilí o bezproblémový návrat do společnosti. Pro chod této studovny je opět nutná finanční podpora, která však není samozřejmostí.

Příklad dobré praxe

Příkladem dobré praxe, v souvislosti s balíčkem, může být následující zkušenost. Balíček se stává pro řadu obviněných zdrojem dotazů a pro některé i návodem pro řešení svých problémů. Obsahuje také sedmero výzev a jedna z nich zní: Neodmítejte nabízené možnosti. Tato výzva odráží myšlenku, že samotný fakt uvěznění představuje pro každého zátěžovou situaci a čelit k tomu i jiným osobním problémům bývá o to složitější. Právě charakter tohoto prostředí jim může pomoci s prvním krokem, pro který jsou zde někdy optimálnější podmínky než venku. Mnohokrát jsem se setkal se zájemci o řešení dluhové situace, ale málokdo byl schopen udělat takové kroky v situaci, v jaké byl obviněný, řekněme mu Petr.

Jednalo se o obviněného ve středním věku, znalého vězeňského prostředí, ve výkonu trestu strávil řadu let a aktuálně očekával také odsouzení na několik let. Petr se dopouštěl majetkové kriminality a měl dlouhodobě neřešená plnění nejrůznějšího charakteru. Jeho počáteční zájem se ničím nelišil od ostatních. Jako ostatní byl obecně seznámen s možnostmi, jak vůbec začít mapovat a řešit své dluhy a obdržel i řadu písemných informací s konkrétními případy postupu dlužníků. Petr projevil zájem o další kroky. Nikdy předtím se totiž nepokusil ani zmapovat okruh oprávněných subjektů, stav pohledávek apod. Prostě ho to nezajímalo. Vzhledem ke skutečnosti, že se jednalo o samostatného obviněného, stačilo jej v dalších krocích pouze nasměrovat.

Petr mě, tedy sociálního pracovníka, na pravidelných setkáních seznamoval s výsledky a byl mnou povzbuzován k tomu, aby se snažil svou dluhovou situaci řešit. Jednoho dne přišel s velice precizně vypracovanou mapou věřitelů se všemi identifikačními údaji, kterou vytvořil na základě poskytnutého vzoru. Výčet byl pestrý a obohacený o exekuční tituly. Byl v něm také velký počet nezaplacených jízd načerno. Bylo to v období, kdy již věděl, že je trestně stíhán, takže s platbou jízdného si hlavu nelámá. U velké části vězněných osob zde zájem o řešení dluhů končí s tím, že maximálně písemně zažádají o odklad plnění. Petr se ale rozhodl, že se pokusí uhradit alespoň ty čerstvě uložené a nezaplacené černé jízdy ještě před tím, než se z tisíců stanou desetitisíce. A skutečně se tak stalo. V průběhu vazby obdržel Petr doplatek mzdy, kterou použil k zaplacení černých jízd.

Možná, že to někomu nebude dávat smysl. Vždyť ostatní dluhy Petrovi zůstaly. Na druhou stranu se v uvažování o svých závazcích velmi posunul. A i řešení velkých problémů začíná malými kroky. Obdobně platí, že každá kriminální kariéra má svůj počátek a konec. Sociální pracovník by měl být, dle mého názoru, optimistou, a tudíž věřím, že právě tento okamžik byl pro Petra začátkem takového konce kriminální „kariéry“.

Závěr

Sociální práce, obzvláště ve věznici, musí zohledňovat celou řadu faktorů. Je to způsobeno rozmanitostí cílové skupiny vězněných osob na jedné straně a rychle se vyvíjející a měnící se sociální realitou na straně druhé. Po 17 letech práce s vězněnými osobami mohu konstatovat, že se stále objevují nová témata, ve kterých se musím zorientovat a nově je „načerpát“. To vyžaduje určitou flexibilitu ve způsobu poskytování sociální práce. Obzvláště to platí v prostředí, kde je omezena osobní svoboda. Každopádně sociální faktory patří mezi rizikové kriminogenní faktory a lze předpokládat, že při řešení sociálních problémů se každý sociální pracovník spolupodílí na celkovém snižování pravděpodobnosti dalšího selhání i v preventivní rovině.

KAPITOLA 3

SOCIÁLNÍ PRÁCE S ODSOUZENOU MATKOU NEZLETILÉHO DÍTĚTE

SOCIÁLNÍ PRÁCE S ODSOUZENOU MATKOU NEZLETILÉHO DÍTĚTE

Mgr. Monika Kaštanová

Vystudovala obor Sociální pedagogika, prevence a resocializace na Ostravské univerzitě, Pedagogické fakultě. Po studiu, od roku 1993, působila jako sociální kurátorka pro dospělé na Magistrátu města Ostravy. V roce 2012 nastoupila jako sociální pracovnice do Věznice Karviná. Od roku 2015 působí na stejné pracovní pozici ve Věznici a ústavu pro výkon zabezpečovací detence Opava. Ve své práci se mimo jiné zaměřuje na navazování spolupráce věznice s neziskovými organizacemi, převážně v oblasti zvyšování finanční gramotnosti odsouzených, vzdělávání v dluhové problematice a uplatnění na trhu práce.

Úvod

Ve Věznici a ústavu pro výkon zabezpečovací detence (dále jen ÚVZD) Opava působí čtyři sociální pracovníce. Hlavním smyslem sociální práce ve věznici je plynulý přechod odsouzených do řádného občanského života a schopnost soběstačného způsobu života po propuštění. Obecně je naše práce zaměřena na poskytování odborného sociálně-právního poradenství, zprostředkovávání kontaktu se společenským prostředím, uplatňování práv odsouzených, sociálně terapeutickou činnost nebo zajišťování osobních záležitostí (sepisování žádostí o důchod, žádosti o snížení či pozastavení vyživovací povinnosti, vyřizování osobních a matričních dokladů...). V rámci kontinuální sociální práce spolupracujeme se sociálními pracovníky obecních úřadů, opatrovníky odsouzených, Probační a mediační službou ČR, nestátními neziskovými organizacemi apod. Velmi často navazujeme kontakt s rodinami odsouzených a podílíme se na řešení konkrétních sociálních problémů.

V posledních letech se při práci s odsouzenými intenzivně zaměřujeme na oblast dluhové problematiky, která se stává jednou z priorit sociální práce ve věznicích. Zadluženost představuje v dnešní době velký celospolečenský problém, který se dotýká většiny odsouzených ve Věznici a ÚVZD Opava. Snažíme se odsouzené motivovat k tomu, aby si již v průběhu výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „VTOS“) udělali o svých pohledávkách přehled, své dluhy zmapovali a řešili, a připravujeme je i na možnost požádat po výstupu z VTOS o oddlužení. V rámci sociálního poradenství realizujeme přednášky a kurzy k dluhové problematice, které mají u odsouzených zvýšit povědomí o této oblasti a poskytnout informace o legislativních možnostech a způsobech řešení jejich zadluženosti.

Sociální práce s ženami ve Věznici a ÚVZD Opava

Důležitou a specifickou oblastí sociální práce ve Věznici a ÚVZD Opava, je sociální práce zaměřená na odsouzené ženy. I když v současné době v České republice neexistuje žádná koncepce orientovaná na tuto cílovou skupinu, je zřejmé, že způsob zacházení s odsouzenými ženami je na rozdíl od sociální práce s odsouzenými muži v některých ohledech odlišný. Nejjobsáhlejším tématem při práci s odsouzenými ženami je rodičovství, péče o děti v době uvěznění nebo zprostředkovávání kontaktu s rodinou. Z velké části jde o navázání, udržení nebo obnovení vztahu vězněné matky s jejími dětmi. UVěznění rodiče může mít na ostatní členy rodiny velmi negativní dopad. Mnohdy dochází k přerušení citových vazeb, stigmatizaci rodiny okolím nebo snížení ekonomické úrovně rodiny. Největší negativní vliv má však uvěznění rodiče na děti. Z těchto důvodů se ve Věznici a ÚVZD Opava snažíme o zmírnění těchto následků zprostředkováváním kontaktů vězněných matek s jejich dětmi. Vzájemný kontakt matky s dítětem je důležitý pro udržení jejich vzájemného vztahu. Máme zkušenost, že přímý kontakt dítěte s vězněným

rodičem je pro dítě prospěšný a zároveň je jednou z nejsilnějších motivací matky k řádnému životu. Samozřejmě existují situace, kdy se například vzhledem k charakteru trestné činnosti rodiče nebo v případě, že byl rodič omezen ze závažných důvodů v kontaktu s dítětem, setkání nedoporučuje. Těchto situací je však naštěstí velmi málo.

Vězněná matka může mít se svým dítětem písemný, telefonický nebo návštěvní kontakt. Osobní kontakt je dle mého názoru nejúčinnějším prostředkem, jak udržet i po dobu VTOS pozitivní vztahy. Návštěvní kontakt dítěte s matkou může být zatížen mnoha překážkami. Obvykle se jedná o vzdálenost místa bydliště dítěte od věznice, nedostatek finančních prostředků na cestu, strach z neznámého prostředí, špatný zdravotní stav pečující osoby apod. Ve své praxi se také setkávám s nesouhlasem nebo neochotou osoby, která o dítě pečuje, kontakt udržovat. Naštěstí je v současné době již mnoho organizací, které jsou schopny pečující osobu zastoupit a s dítětem na návštěvu do věznice přijet. Nejčastěji v oblasti asistovaných kontaktů spolupracujeme s nestátními neziskovými organizacemi, které na základě dohody s pěstouny zajišťují doprovod dětí na návštěvy do věznice (např. Centrum psychologické pomoci Ostrava, Do náruče, z. s., Rodina u nás, o. s.). Tyto návštěvy jsou obvykle realizovány mimo standardní termíny návštěv, probíhají individuálně za přítomnosti sociálního pracovníka, popřípadě psychologa věznice. Důvodem organizace individuálních návštěv může být také špatný psychický stav dítěte, narušení vztahů mezi uvězněným rodičem a pečující osobou nebo řešení citlivých témat.

Příklad dobré praxe

Následující text se věnuje popisu konkrétní situace, která prostřednictvím intervencí sociálních pracovníků dospěla k výsledku, který měl významný pozitivní dopad na život odsouzené ženy a současně i na její nezletilé dítě. Veronika – 20 let, byla odsouzená k VTOS na 2 roky a 6 měsíců za majetkovou trestnou činnost, která spočívala v páchání krádeží v obchodech. Příčinou trestné činnosti bylo získání finančních prostředků na nákup drog. Ve VTOS je poprvé.

Veronika se narodila do úplné rodiny, do čtyř let byla vychovávána ve společné domácnosti rodičů a prarodičů. Ve čtyřech letech byla umístěna do pěstounské péče prarodičů z důvodu alkoholismu matky. V 13 letech se u ní začaly projevovat výchovné problémy (nepravidelná školní docházka, pozdní příchody domů). V 16 letech poprvé vyzkoušela pervitin a od této doby se droga stala součástí jejího života. Začala studovat střední zemědělskou školu, ze které byla v pololetí prvního ročníku pro zameškanou docházku vyloučena. Soužití s prarodiči také nebylo ideální, doma se zdržovala velmi zřídka, dávala přednost partě kamarádů a zábavě. Ve svých 17 letech otěhotněla a narodil se jí syn Patrik. O dítě se zpočátku snažila starat, ale postupem času zůstávala veškerá péče na prarodičích. V 18 letech se od prarodičů odstěhovala a začala žít se svým přítelem. Hlavním

důvodem opuštění bydliště byly časté hádky a výčitky ze strany prarodičů, které se týkaly péče o syna a způsobu trávení volného času. Syn Patrik zůstal u prarodičů. Veronika začala žít se svým druhem, také uživatelem pervitinu. Svého syna navštěvovala velmi zřídka.

Současný stav (VTOS): Veronika se o svém předchozím životním stylu snaží hovořit otevřeně s tím, že přemýšlí nad příčinami páčání trestné činnosti. Uvědomuje si, o co díky své závislosti přišla, kolika lidem ve svém okolí ublížila. Chtěla by navázat opětovný kontakt se svými prarodiči a synem, nikoho jiného nemá. Již od počátku uvěznění se snaží písemně kontaktovat babičku, ale bez odezvy. Ve VTOS je již jeden rok, na vlastní žádost absolvovala terapeutický program ve specializovaném oddíle pro výkon ochranných léčení, kde úspěšně dokončila sedmiměsíční léčbu. Po propuštění chce pokračovat v následné pobytové léčbě v doléčovacím programu organizace Renarkon, o. p. s. Ráda by se své závislosti zbavila, našla si zaměstnání, starala se o syna a žila normální život. Veronika se obrátila na sociální pracovníci věznice s žádostí o pomoc. Přála by si navázat kontakt s prarodiči, stýská se jí po synovi. Opakovaně zaslala dopisy své babičce, synovi poslala dárek a přání k narozeninám – bez odezvy. Chtěla by alespoň vědět, jak se prarodičům a synovi daří.

Sociální pracovníce věznice kontaktovala telefonicky babičku Veroniky, ta přiznala, že dopisy od své vnučky dostává, ale nečte je, dárek Patrikovi nepředala. Uvedla, že nemá zájem o žádný kontakt, vnučka jí hodně ublížila a nechce malému dávat plané naděje. Telefonický rozhovor probíhal v přátelském duchu, kdy snahou sociální pracovníce bylo vysvětlit, že Veronika na sobě pracuje, snaží se řešit svou závislost a má velký zájem o navázání alespoň minimálního kontaktu se svým synem. Zároveň byla probírána otázka péče o syna Veroniky v budoucnosti, kdy vzhledem k věku prarodičů by bylo lepší udržovat s matkou pravidelný kontakt. Pokud by se Veronice podařilo nad svou závislost zvítězit, najít si zaměstnání a bydlení, mohla by později syna převzít zpět do své péče. Babička souhlasila, že bude pravidelně zasílat informace o synovi. Po uplynutí půl roku si začala se svou vnučkou telefonovat, občas předala telefon i jejímu synovi Patrikovi. Po několika týdnech, v nichž probíhaly vzájemné telefonáty, je Veronika požádala, aby i s Patrikem přijeli na návštěvu do věznice. Babička toto odmítla s tím, že se ještě necítí na to svou vnučku vidět a ze setkání má obavy. Argumentem bylo také to, že neví, jak by na celou situaci reagoval Patrik, dostal by se do prostředí, které nezná, je moc malý na to, aby situaci pochopil.

Sociální pracovníce věznice navázala spolupráci s oddělením sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) a celou situaci se snažila řešit se sociálními pracovníky tohoto oddělení. Přislíbili podporu, navštívili rodinu a celou situaci projednali jak s prarodiči, tak s Patrikem. Posuzovali potenciální negativní vliv na dítě a zvažovali klady a zápory realizace návštěvy ve věznici (nejlepší zájem dítěte, vliv vězeňského prostředí na dítě, věk dítěte, vzájemný vztah s rodičem). Po vyhodnocení celé situace se všechny zúčastněné strany rozhodly návštěvu realizovat.

Návštěva byla na základě doporučení OSPOD uskutečněna mimo stanovený program standardních návštěv za přítomnosti sociální pracovníce OSPOD, sociální pracovníce věznice a psychologky věznice. Na návštěvu přišla s vnukem pouze babička, již po příchodu bylo vidět, že je v této situaci velmi nejistá. Důvodem bylo neznámé prostředí a také to, že svou vnučku dlouho neviděla. Měla obavu, jak setkání sama zvládne.

Patrik se na setkání s maminkou těšil, když ji na návštěvě uviděl, měl velkou radost, žádné zábrany z jeho strany nebyly patrné. Velmi rychle se zapojil do komunikace s matkou. Mezi babičkou a vnučkou byl rozhovor zpočátku strnulejší, později však zábrany na obou stranách opadly a komunikace se odvíjela ve velmi příjemné atmosféře. V průběhu návštěvy se všechny strany domluvily na způsobu komunikace, předávání informací a na možnostech dalšího setkávání. S Veronikou byly následně se sociální pracovnící věznice probírány a rekapitulovány situace, které vyvstaly v průběhu návštěvy při kontaktu s Patrikem. Jednalo se o situace, kdy se dítě chovalo z pohledu matky nepochopitelně, a matka nevěděla, jak má reagovat (hyperaktivita, neposlouchání apod.). Byla řešena také nová témata – vztah k prarodičům, pocit viny, vděčnost.

Shrnutí a doporučení

Díky vzájemné spolupráci a podpoře sociálních pracovníců VTOS a OSPOD došlo v tomto případě ke znovunavázání kontaktu odsouzené matky s dítětem. I když na počátku byl vzájemný vztah narušen a bylo složité ho z důvodu různých překážek obnovit, zdá se, že v tomto případě se situace začala vyvíjet k lepšímu. Nicméně je nutné si uvědomit, že jde současně o zájem dítěte, a i když je rodič umístěn do VTOS, má dítě právo na setkání s ním. Pokud dojde v době pobytu rodiče ve VTOS k přerušení kontaktu s dítětem, pak to znamená zásadní zpřetrhání rodinných vazeb, které se později napravují velmi těžce. Sociální pracovníci ve věznici by měli takové vztahy podporovat a měli by se podílet na zajištění co nejnvhodnějších podmínek pro vzájemné setkávání. V současné době se v českých věznicích klade stále větší důraz na vhodné vybavení návštěvních místností v souvislosti s návštěvami dětí. Jsou doplňovány dětskými knížkami, hračkami, společenskými hrami, které umožňují alespoň na čas zapomenout na vězeňské prostředí a posílit vztah s rodičem.

Vzájemné rodinné vazby by mohly být upevňovány i mnohem efektivnějšími způsoby. Dnešní doba nabízí různé technologické možnosti, pomocí kterých by mohly být realizovány kontakty na dálku. Mohlo by se jednat o komunikaci prostřednictvím internetu s ošetřením všech bezpečnostních rizik nebo o internetové videonávštěvy. Český helsinský výbor se snaží prostřednictvím projektu Děti vězněných rodičů prosazovat zavedení internetových videonávštěv mezi odsouzenými a jejich dětmi.

V některých věznicích se v současné době testuje pilotní projekt, který odsouzeným umožňuje navštěvovat vybrané webové stránky nebo komunikovat se svými blízkými prostřednictvím komunikačního programu Skype (internetové telefonování, videohovory). Pokud by komunikace probíhala s použitím modernějších technologií, odpadl by problém s dlouhým cestováním, nedocházelo by k negativnímu vlivu působení prostředí věznice na dětské návštěvníky a setkávání by mohlo být realizováno častěji. Moderní prvky komunikace mezi odsouzenými a jejich dětmi by se měly i nadále rozvíjet, pružněji zavádět do praxe a neměly by ustrnout pouze v rovině úvah a teorií. Přes uvedené moderní varianty komunikace, které rozšiřují možnosti kontaktu mezi odsouzenými a jejich blízkými, je osobní setkání nenahraditelné a nemělo by být zcela nahrazováno elektronickou komunikací. Ta by měla sloužit jako důležitý doplněk osobních setkání či v případech, kdy je přímý kontakt z různých důvodů problematický či není ve stávajících podmínkách možný.

KAPITOLA 4

**SOCIÁLNÍ INKLUZE ZDRAVOTNĚ HANDICAPOVANÉHO
KLIANTA PROPUŠTĚNÉHO Z VÝKONU TRESTU
ODNĚTÍ SVOBODY**

SOCIÁLNÍ INKLUZE ZDRAVOTNĚ HANDICAPOVANÉHO KLIANTA PROPUŠTĚNÉHO Z VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Mgr. Radim Koziorek

Je absolventem bakalářského oboru Sociální pedagogika – prevence a resocializace na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity a navazujícího magisterského oboru Sociální práce na Filozofické fakultě Ostravské univerzity. Od roku 2008 působí na oddělení sociálních služeb Magistrátu města Havířova jako sociální kurátor pro dospělé. Je členem pracovní skupiny Občané v přechodné krizi a etnické menšiny v rámci komunitního plánování sociálních služeb města Havířova.

Úvod

Príspevek rozkrýva príbeh o klientovi, ktorý si svým neuváženým jednaním spôsobil v živote mnoho nepříjemných situací. Démon alkoholu, který nad ním zvíťezil, ho postupně připravil o to, co každý „normální“ člověk obvykle považuje za to nejcennější, a to o rodinu a zdraví. Až pozdě, bohužel už se zdravotním postižením, přišel na to, že kamarádi a alkohol, kteří ho přivedli na scesti, a kvůli nimž se opakovaně ocitl ve výkonu trestu, není nic, na co by mohl být hrdý. Až teprve v nouzi poznal, jak krátkozraké bylo dát přednost kamarádům před láskyplnou péčí o rodinu, která by mu to v těžkých chvílích, jež mu osud později přinese do cesty, pravděpodobně mnohonásobně vrátila. Důležitou součástí tohoto příběhu je, jak se díky intervencím sociálního pracovníka podařilo alespoň dílem docílit toho, aby začal po letech života strávených ve výkonu trestu, příp. v marginalizovaných sociálních strukturách, alespoň částečně (řečeno teorií sociální práce) zdárně sociálně fungovat.

Příprava a posouzení situace

Práce sociálního pracovníka pracujícího s osobami v a po výkonu trestu odnětí svobody, velmi zjednodušeně řečeno, spočívá v komplexním řešení situace osob propuštěných z výkonu trestu nebo vazby a poskytování či zprostředkování odborné pomoci. Spolu-práce klienta se sociálním pracovníkem je vždy založena na dobrovolnosti, záleží tedy jen na klientovi, zda o ni projeví zájem. Ve své praxi se setkávám s různými klienty, s jejich všemožnými problémy a očekáváními, s některými jen jednou, s jinými i opakovaně.

Tak jako v případě Jaroslava, čtyřiapadesátiletého muže, jenž se opět po nějaké době objevil u sociálního pracovníka. Tentokrát, tedy vlastně jako vždy, byl propuštěn po kratším trestu, který si odpykával buď pro výtržnictví, krádeže či neplacení výživného. Vždy se objevil jen proto, aby mohl získat peníze pro začátek a aby mu sociální pracovník pomohl zajistit bydlení na ubytovně. Bylo zřejmé, že k návštěvě sociálního pracovníka ho vždy přimějí jen pohnutky z důvodu vyřešení těch, pro něj v tu chvíli nejpálčivějších problémů. Z počátku spolupracoval, plnil cíle, které si se sociálním pracovníkem stanovil, ale jakmile měl zajištěny sociální dávky a ubytování, spolupráci ukončil a věnoval se svým obvyklým aktivitám, tedy kamarádům a alkoholu. Jakákoliv snaha za strany sociálního pracovníka narážela na bariéru jeho nezájmu a téměř až odmítání přijmout „podanou ruku“ k pomoci. Jeho chování bylo rezignované, opakovaně sděloval, že už vlastně k životu nic víc nepotřebuje a nic na něm měnit nechce. Jediná jeho životní motivace, která pro něj měla význam, tedy syn, byla podle jeho slov nenávratně pryč, a tak jediný smysl života pro něj představovali jeho kamarádi. Bez jakékoliv sebereflexe vždy obviňoval exmanželku, že jej připravila o syna a zkazila mu celý život. Skutečnost, že to byl vlastně on, kdo se nikdy nepokusil o nápravu, např. léčbou závislosti, si absolutně nepřipouštěl.

Jaroslavův život by vlastně mohl být životem průměrného člověka. Své dětství popisoval jako relativně harmonické. Vyrůstal s rodiči a dalšími dvěma sourozenci, vyučil se, šel na vojnu, pracoval a oženil se. Nebýt ovšem kamarádů, se kterými vždy tak rád poseděl a popíjel. Manželka s ním měla, jak uvedl, „svatou trpělivost“, ale poté, co nastoupil svůj první trest, se s ním rozvedla. Toto její rozhodnutí bylo pro něj velmi bolestné hlavně proto, že byla těhotná a on se těšil a doufal, že bude mít syna. Bohužel ani po propuštění nevyužil poslední šanci se na krátkou dobu vrátit k manželce a synovi a opět selhal. Od té doby žil, jak říkal, jak se dalo, v podstatě žil jen přítomností, ze dne na den. Pokud pracoval, pak jako dělník po celé republice, když nepracoval, byl v evidenci uchazečů o zaměstnání Úřadu práce a bydlel na bytovnách nebo byl ve vězení. Toto vše sociální pracovník o Jaroslavovi věděl už z dřívějšíka, a to z předešlých návštěv nebo z pohovorů ve věznici.

Tentokrát se však u sociálního pracovníka objevil úplně jiný člověk. To nebyl ten Jaroslav, kterého vždy bylo „všude plno“, a ještě dříve, než se objevil, bylo slyšet. Pobyt ve vězení a předchozí způsob života si na Jaroslavově zdraví vybral krutou daň. Přišel velmi pomalou chůzí a pomáhal si francouzskou holí. Byl pohublý, mluvil tiše, obtížně artikuloval a bylo už na první pohled poznat, že se mu muselo ve vězení něco přihodit. Jaroslav sociálnímu pracovníku řekl, že ve vězení prodělal mozkovou mrtvici a zůstal částečně ochrnutý. Přichází s obavami – najednou se ocitl v situaci, kdy je sám, nemá rodinu, zázemí, je zdravotně postižený a sociální pracovník mu již nebude chtít pomoci, když s ním dříve opakovaně odmítal spolupracovat. Co teď s ním bude, když nemůže pracovat, kde vezme peníze, kde bude bydlet?

Jaroslav přicházel nejen s obavami, ale také s velkou prosbou, a to, aby mu sociální pracovník pomohl jeho obtížnou životní situaci řešit. Nemá se na koho jiného obrátit – rodinu nemá, se sourozenci se už léta nestýká a kamarádi mu určitě nepomohou. S postupujícím věkem a bezesporu také pod vlivem nemoci začal asi poprvé v životě Jaroslav bilancovat svůj dosavadní život. Snad také poprvé se své budoucnosti podíval zpřímá do tváře. Změnil své životní priority, více oceňuje hodnotu vlastního života, rád by si našel nové zájmy, ale hlavně si dokáže lépe vážit každého dne. Až tato zkušenost mu prý „otevřela oči“ a pomohla mu uvědomit si, že udělal mnoho chyb, které by teď chtěl, alespoň částečně, napravit. Zatímco se každý jiný člověk v takovéto svízelné situaci, kdy se v nemoci nedokáže plnohodnotně postarat sám o sebe, může spolehnout na pomoc a podporu svých nejbližších, Jaroslav zjistil krutou pravdu – že je zcela sám.

Dohoda o cílech a formulace úkolů

Otázky týkající se bydlení a finančního zabezpečení jsou těmi, se kterými se sociální pracovníci setkávají ve své praxi nejčastěji. Stanovování těchto cílů často komplikují nereálná očekávání klientů a také jejich odmítání participovat na jejich plnění.

Identifikací nepříznivé sociální situace Jaroslava a důkladným popisem jejich jednotlivých oblastí dospěl sociální pracovník k závěru, že je třeba ji co nejrychleji a nejkomplexněji řešit. Zejména bude nutné poskytnout Jaroslavovi pomoc se sociálním začleněním, dalším rozvojem osobnosti a dosažením jeho spokojenosti v běžném životě. Na rozdíl od předešlých návštěv se zdá, že nyní je Jaroslav dostatečně vnitřně motivován a zvolil si reálný cíl, kterého by chtěl dosáhnout. Zůstává však otázkou, zda je tomu opravdu tak a Jaroslav po nějaké době opět nerezignuje a neselže.

Cílem bylo tedy zajistit Jaroslavovi finanční prostředky, ubytování a pokračovat v případné další léčbě. Hlavními úkoly Jaroslava bylo: zaevidovat se v evidenci uchazečů o zaměstnání Úřadu práce, požádat si o dávky pomoci v hmotné nouzi, kontaktovat svého ošetřujícího lékaře, docházet na Úřad práce ve stanovených termínech a hlavně spolupracovat se sociálním pracovníkem.

Bohužel však v jeho situaci nebylo možné spoléhat na pomoc dalších neformálních zdrojů, jakými jsou například rodina či přátelé, ani na snahu jeho samého. U Jaroslava zcela jistě nešlo primárně o neochotu plnit stanovené kroky, jako spíše o nemožnost plnit je ze zdravotních důvodů. Bohužel stejně tak nebylo možné vycházet ze sociálních návyků celoživotně pracujícího člověka, který je vystaven dennodenním povinnostem a určitému životnímu řádu. Bylo zřejmé, že z výše uvedených důvodů ho nebude možné zapojit do plnění mnoha cílů a ze strany sociálního pracovníka bude zapotřebí poskytnutí vyšší míry podpory.

Úkolů/kroků pro sociálního pracovníka bylo však mnohem více – zajistit Jaroslavovi vhodné bydlení, poskytnout mu pomoc a doprovod při jednání na Úřadu práce, podat na příslušné OSSZ žádost o přiznání invalidního důchodu. V tomto případě bylo rovněž evidentní, že pokud bude spolupráce s klientem pokračovat, bude dlouhodobá a po celou dobu bude zapotřebí revidovat dosavadní úkoly a stanovovat nové.

Plnění úkolů

Jak sociální pracovník předpokládal, řešení nepříznivé sociální situace Jaroslava a plnění dílčích cílů bylo komplikované a přinášelo nejedno překvapení. Ze strany sociálního pracovníka bylo Jaroslavovi okamžitou intervencí zajištěno ubytování v Azylovém domě Armády spásy. Pan Jaroslav sice spolupracoval, zaevidoval se na Úřadu práce, byly mu přiznány dávky pomoci v hmotné nouzi, docházel ke své ošetřující lékařce, ale s ubytováním příliš spokojen nebyl. Při každém setkání se sociálním pracovníkem neopomněl sdělit, jak je život v azylovém domě, pod určitým dohledem pracovníků Armády spásy, pro něj nepřijatelný a že se mu příliš nezamlouvá. Opakovaně poukazoval na „omezování svobody“ a život v azylovém domě přirovnával k druhému vězení. Opět se zde projevila absence jeho schopnosti přizpůsobovat se a obětovat své pohodlí stanoveným pravidlům.

Z pohledu sociálního pracovníka se všakjevilo toto řešení jako nejvhodnější. Zejména zde byla obava, že by se na ubytovně, kde je volnější režim, mohl Jaroslav setkávat se svými „starými dobrými“ kamarády. Ti by mohli opět zneužívat jeho důvěřivosti a pomoc, která mu byla poskytována, by tak vyšla na prázdno. Začal by stejný neblahý koloběh, z něhož měl být Jaroslav jednou provždy vymaněn. Tento krok zpátky si Jaroslav nejen že nemohl dovolit, ale znamenal by pro něj asi i definitivní konec snahy o návrat k důstojnému životu.

I přes tuto opakovaně uváděnou nespokojenost Jaroslav v azylovém domě zůstal. Možná také proto, že mu byla sociálním pracovníkem přislíbena pomoc při zajištění samostatného bydlení v městském bytě, a to v případě, že mu bude přiznán invalidní důchod a bude mít dostatek finančních prostředků. To sejevilo být pro něj dostatečnou motivací, aby dále plnil stanovené úkoly a neselhával ve snaze v těchto předsevzetích pokračovat.

Jaroslav byl nakonec skutečně posudkovým lékařem OSSZ uznán invalidním, ovšem dle rozhodnutí ČSSZ zůstal bez nároku na výplatu důchodu z důvodu nedostatečné doby pojištění. Pro Jaroslava to bylo velké zklamání. Nedokázal tuto vzniklou situaci akceptovat – tak moc chtěl bydlet ve svém vlastním bytě. Byla mu sice okamžitě nabídnuta možnost vyřešit tuto překážku tím, že se může se sociálním pracovníkem pokusit dohledat doby, kdy byl zaměstnán, ale on se rozhodl nadále už nic neřešit. Byl natolik zklamaný, že nejenže spolupráci ukončil, ale navíc odešel z azylového domu a odstěhoval se ke svému známému. Bohužel nezbývalo nic jiného, než Jaroslavovo přání respektovat – každý má právo se rozhodnout, zda bude chtít využívat nabízené služby, nebo zda ukončí spolupráci i za cenu toho, že nebude dosaženo cílů, které si sám stanovil. Přesto však sociální pracovník nabídl Jaroslavovi, že se bude moci kdykoliv vrátit a svou situaci opětovně řešit a nejen to – v přibližně třítydenních intervalech mu sám zatelefonoval a nenásilnou formou ho po krátkém rozhovoru vybídl, že rozhodně stále platí, že se může za ním zastavit.

Je otázkou, do jaké míry byla tato aktivita ze strany sociálního pracovníka impulsem k tomu, že se po dvou měsících Jaroslav znovu objevil s tím, že změnil názor a že to přece jenom ještě zkusí. Podstatné bylo, že k takovému rozhodnutí nakonec dospěl, což bylo v jeho současné situaci důležité. Zvrat v jednání tak předznamenal obnovení spolupráce, která vyústila v úspěšné začlenění Jaroslava do řádného, resp. běžného občanského života. Díky jeho odhodlání a snaze se nakonec podařilo kontaktovat insolvenčního správce jednoho z jeho dřívějších zaměstnavatelů, zajistit potvrzení o době zaměstnání a v neposlední řadě i uplatnit nárok na výplatu důchodu. Díky dostatečnému množství finančních prostředků byl pak Jaroslavovi zajištěn nájemní byt a splnil se mu tak po dlouhé době jeho sen o vlastním bydlení.

Po měsících spolupráce sice bylo splněno několik cílů, ale pro Jaroslava asi ten nejdůležitější se splnit nepodařilo. To, že by rád navázal kontakt se svým synem, zmiňoval Jaroslav

opakovaně. Pokus o splnění tohoto přání byl však s ohledem na Jaroslava ze strany sociálního pracovníka tak trochu záměrně odsouván. Případné zklamání, přestože si jako otec musel být po tolika letech naprostého odloučení a nezájmu vědom možné odmítavé reakce svého syna, by mohlo v dobře se rozvíjející spolupráci znamenat krok zpátky. Odcizení bylo natolik hluboké a citové vazby mezi ním a synem natolik zpřerhány, že obnova vztahu se zdála být naprosto nereálná. Jaroslav si však trval na svém a jeho přání nebylo možné nevyslyšet a donekonečna odsouvat. Lustraci v evidenci obyvatel bylo zjištěno bydliště jeho syna a tento byl následně sociálním pracovníkem osobně kontaktován. Došlo ke schůzce, kde byl seznámen se situací svého otce, s jeho přáním a nabídkou možného setkání. Synova reakce však byla, dle očekávání, odmítavá. Zcela pochopitelně a nevyhnutelně nastalo to, co sociální pracovník očekával a od čeho chtěl Jaroslava uchránit.

V tuto chvíli jsme tak dospěli k momentu pomyslné pointy Jaroslavova životního příběhu. Přestože ho synovo odmítavé stanovisko velmi zasáhlo, tak navzdory očekávání, ač zlomen, nerezignoval a pokračoval ve spolupráci. Je možné, že postoj syna byl pro Jaroslava tím posledním morálním políčkem, jenž ho však nesrazil na kolena, ale naopak jej motivoval k dalšímu úsilí.

(Ne)ukončení spolupráce

Plnohodnotné zařazení Jaroslava do společnosti se ukázalo jako běh na dlouhou trať. Vzhledem k tomu, že v průběhu práce s ním vyšly na povrch další problémy, spojené se způsobem jeho předešlého života, bylo jasné, že k úplnému ukončení spolupráce bude ještě zapotřebí překonat nejednu překážku. Jaroslav se sice snažil, ale většinou byl spíše pasivní a někdy až odmítavý. Je velmi pravděpodobné, že se v jeho případě za jeho pasivitou skrýval pocit nesmíření se s nemocí, zklamání z neúspěšného navázání kontaktu se synem a možná také stud za dosavadní způsob života. Přeci jen se tak zdálo, že Jaroslav je schopen zpytovat svědomí a do určité míry je schopen rovněž sebereflexe. Navzdory zdravotnímu postižení dokázal, že nikdy není pozdě uskutečnit změnu a zapojit se do společnosti, byť s podporou a s pomocí sociálního pracovníka. Tato však v jeho konkrétním případě nemohla být z objektivních důvodů zcela ukončena, ale pouze omezena na nejnужnější podporu.

Komentář na závěr

Tato kazuistika v sobě s největší pravděpodobností nenese typické prvky ukázkového modelu spolupráce mezi klientem a sociálním pracovníkem. Na příběhu Jaroslava jsem chtěl ukázat příklad dobré praxe, kdy každý člověk, který se dostane do složité životní situace, má právo na profesionální pomoc a podporu, a to i po svém opakovaném selhání.

Z vlastní praxe sociální práce vím, že na počátku spolupráce je důležité nenechat se odradit případným negativním postojem klienta, který, přestože sám vyhledá pomoc, může ztížit celé snažení nezájmem, apatií, nebo naopak prospěchářstvím, se snahou získat co nejvíce za cenu co nejmenšího úsilí.

Všechny tyto aspekty mohou vést k deziluzi a demotivaci sociálního pracovníka ve snaze poskytovat klientům co nejprofesionálnější služby. Je proto nutné oprostit se od osobních sympatií a antipatií, ale s potřebnou dávkou empatie a profesionality se dobrat k tomu, co je pro daného klienta nejlepší. V tomto případě se vyplatilo vytrvat a konečný výsledek spolupráce se stal významným nejen pro klienta, ale i pro mě jako sociálního pracovníka, neboť znamenal nemalé povzbuzení do mé další práce.

KAPITOLA 5

**KOMPLEXNÍ SOCIÁLNÍ POMOC LIDEM
PO VÝKONU TRESTU V POBYTOVÉ SOCIÁLNÍ SLUŽBĚ**

KOMPLEXNÍ SOCIÁLNÍ POMOC LIDEM PO VÝKONU TRESTU V POBYTOVÉ SOCIÁLNÍ SLUŽBĚ

Ing. Renata Toporčáková

Po studiích na Vysoké škole zemědělské v Praze absolvovala akreditovaný vzdělávací program Sociální služby – sociální péče při Vysoké škole sociálně-správní v Havířově. Od roku 2006 působí jako sociální pracovníce v Azylovém domě Nová šance v Ostravě. Zároveň je na pozici zástupce ředitele celé organizace. V letech 2015–2016 realizovala pilotní projekt Probační dům ve spolupráci s Probační a mediační službou a Vězeňskou službou ČR. Má lektorské zkušenosti s kurzy pro muže ve VTOS i po výkonu trestu v oblasti sociálních dávek, samostatného bydlení a hospodaření s finančními prostředky.

Úvod

Azylový dům Nová šance v Ostravě se profiluje jako pobytová sociální služba určená primárně osobám po výkonu trestu odnětí svobody. Následující řádky budou věnovány nejprve obecné charakteristice a také chronologii činností prováděných odbornými pracovníky organizace, jež jsou nezbytným předpokladem efektivní pomoci lidem, kteří se stali dobrovolně klienty této organizace. Závěrečná část příspěvku předkládá příklad dobré praxe v případě konkrétního klienta, u něž prostřednictvím organizací poskytované sociální pomoci došlo k významné inkluzivní změně.

Uvedení do typické situace klienta při jeho přijetí do pobytové služby azylový dům

Klient se jako zájemce o pobytovou sociální službu dostaví po propuštění z výkonu trestu obvykle v situaci, kdy nemá žádné finanční prostředky, má nevyhovující ošacení, je bez hygienických potřeb a má zpravidla narušené rodinné a sociální vazby. Rozjíždí se náročná práce, která zahrnuje nejen poskytnutí širší škály prvků sociální pomoci, ale také např. pomoc při získávání pracovních návyků a pomoc při učení se ohleduplnosti a tolerance i vůči jiným spolubydlícím.

Prvním krokem při přijetí klienta je zajištění toho nejdůležitějšího, co v danou chvíli potřebuje, což je ubytování, poskytnutí základních hygienických potřeb (včetně např. šamponu a ručníku), náhradního oděvu a stravy. V současnosti máme k dispozici vlastní sklad potravin, který je pravidelně doplňován z potravinové banky, avšak v dřívějších letech, kdy tomu tak nebylo, nastával velmi často problém, když klienti, kteří neměli své potraviny, je bohužel brali svým spolubydlícím, čímž vznikaly v soužití klientů velké problémy.

Klient je v okamžiku přijetí do pobytové služby velmi často v situaci, kdy je téměř bez finančních prostředků. Má sice v okamžiku propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nárok na dávku mimořádné okamžité pomoci ze systému pomoci v hmotné nouzi, avšak její nominální výše 1000 Kč je dle našich zkušeností velmi nízká. Především nepostačuje k tomu, aby si klient uhradil ubytování v azylovém domě, jelikož další dávky pomoci ze systému hmotné nouze, doplatek na bydlení a příspěvek na živobytí, přichází klientům se zpožděním až několika týdnů. Existuje sice možnost požádat na kontaktním pracovišti Úřadu práce opakovaně o mimořádnou okamžitou pomoc, avšak ta je opět dle našich zkušeností vyplácena jen v ojedinělých případech.

Velký problém také nastává s vhodným oděvem, a to hlavně z toho důvodu, že klient, který nastoupil do výkonu trestu v letních měsících a bývá propuštěn v zimě, často nemá v okamžiku přijetí k dispozici žádné zimní oblečení (kabát či bundu, teplý svetr, mikinu,

boty), a tak mu musíme poskytnout i tento typ pomoci a vhodný zimní oděv mu sehnat. Je proto dle našich dlouholetých zkušeností velmi důležité, aby organizace, resp. sociální služby, které chtějí poskytovat sociální pomoc lidem po výkonu trestu odnětí svobody, měly nejenom vlastní sklad potravin, ale i šatstva, v němž jsou připraveny k použití především zimní svršky. K dispozici pro nové klienty máme i hygienické potřeby, neboť máme zkušenost, že ani s nimi klienti nepřicházejí (přestože víme, že si mnohdy před výstupem z výkonu trestu raději koupí tabák nebo kávu, než aby si pořídili mýdlo, šampon či případně ručník).

Z výše uvedených důvodů pořádáme sbírky – především potravin, oděvů a hygienických potřeb. Jak pracovníci organizace Nová šance, tak především samotní klienti jsou velmi rádi, že se je daří realizovat a že například studenti, kteří u nás vykonávají praxe nebo lidé, kteří přicházejí za různým účelem na návštěvu, se snaží pomoci při těchto sbírkách. Dnes můžeme konstatovat, že máme kolem sebe hodně dobrých lidí, kteří nám darují nejenom tyto potřebné věci, ale také například upečou pro naše klienty i domácí buchty. Stává se také nezdárka, že z místní pekárny nám pro klienty darují koláče nebo od lidí z okolí organizace dostaneme vánoční cukroví.

Sociální práce s klienty azylového domu

Nový klient, který přijde do azylového domu, je nejprve umístěn na tzv. přijímací pokoj na dobu asi jednoho měsíce. Během této doby poznáváme, jaké má klient specifické potřeby a také jeho inkluzivní potenciál. Důležité pro bezproblémový pobyt v azylovém domě je zjištění, jak je schopen snášet ubytování ve vícelůžkovém pokoji, tedy zdali by chtěl být ubytován raději na dvou či třílůžkovém pokoji – jiné kapacity azylový dům nenabízí. Zjišťujeme například také, jestli chce být klient ubytován raději s mladšími nebo staršími spolubydlicími. Někdy se stává, že se dva klienti znali již dříve a chtějí být ubytováni v pokoji spolu.

Hned druhý den po příchodu s klientem zahajujeme standardní činnosti, které patří do výkonu zdejší sociální práce: klient podepisuje smlouvu o ubytování, za jeho aktivní účasti se tvoří jeho individuální plán, je seznámen s řády organizace, se svými právy a povinnostmi, s pracovní aktivizací a možnostmi volnočasových aktivit. Je rovněž proveden celý azylovým domem a je seznámen s jeho praktickým chodem.

V rámci zjišťování nepříznivé sociální situace a klientových zdrojů se zjišťuje, zdali je veden v evidenci uchazečů o zaměstnání Úřadu práce, zdali již navštívil sociálního pracovníka obecního úřadu, zdali si podal žádost o dávky ze systému hmotné nouze. Nezbytné je rovněž zjištění, jestli má potvrzení o tom, zda jeho zdravotní stav nevyklučuje poskytování pobytové sociální služby. I proto se snažíme již před výstupem klienta z výkonu trestu odnětí svobody kontaktovat sociální pracovníky věznic, aby mu toto potvrzení

bylo na našem formuláři potvrzeno lékařem již při výstupu, resp. při výstupní prohlídce. Důvod je pragmatický: klienti po výkonu trestu nemají obvykle peníze a velmi často také ani svého praktického lékaře. Pokud je klient poslán odborným personálem azylového domu k lékaři, musí za potvrzení zaplatit, a to často částku až 500 Kč, kterou v danou chvíli nemusí mít k dispozici.

Po sepsání smlouvy je klient poslán na oddělení nepojistných dávek kontaktního pracoviště Úřadu práce, kde je seznámen s možnostmi získání dávek ze systému pomoci v hmotné nouzi. Důležitým úkolem sociální pracovnice je následně pomoc s vyplňováním různých formulářů, s nimiž si velmi často klienti azylového domu nevědí rady. Po odevzdání formulářů na Úřadu práce čeká, jak již bylo uvedeno, několik týdnů na první výplatu dávky. V případě, že nedodá ihned všechny potřebné podklady, doba výplaty se dále prodlužuje. Zde nastupuje velmi důležitá role sociální služby, která s touto systémovou nedokonalostí v současnosti již počítá a má k dispozici finanční rezervu na překlenutí období mezi přijetím klienta a termínem, kdy je mu vyplacen příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení.

Odborný personál organizace je k dispozici klientům po celý den. Pracovníci v přímé péči během dne s klienty fyzicky pracují, ukazují jim různé činnosti, vedou je a pomáhají jim při úkonech, které sami nevládají a jsou v průběhu dne klientům k dispozici k naslouchání jejich problémům. V případě potřeby také klienty doprovázejí na úřady, k lékaři, na různé instituce. Pravidelně s klienty vyhledávají různé potřebné informace na internetu, pomáhají jim sestavit si svůj životopis, hledají volná pracovní místa. Uživatelům jsou rovněž k dispozici pro telefonické vyřizování jejich záležitostí, kdy zvláště v prvních dny na svobodě trpí velká část klientů nedostatkem sebevědomí. Oporou jsou odborní zaměstnanci organizace i v prvních týdnech po propuštění, kdy již mají podané žádosti o dávky v systému hmotné nouze, poslali svůj první životopis potenciálnímu zaměstnavateli, ale začíná období, kdy se jim z jejich pohledu nedaří tak, jak by si představovali. Mnohdy totiž mají pocit, že vše kolem jejich životní změny po propuštění z výkonu trestu jde pomalu a v těchto chvílích přicházejí první chmury, deprese či nechut na sobě pracovat a někdy padají do úvah, že jim bylo lépe ve vězení. V tyto chvíle jsou správně volená slova a odborná rada nejvíce užitečné. Součástí sociální práce, jejímž smyslem je úplné sociální začlenění klientů po výkonu trestu odnětí svobody, jsou i aktivity uvedené v následujících odstavcích.

Aktivizace klientů prostřednictvím vzdělávacích a terapeutických programů

Aktivizace klientů v azylovém domě probíhá prostřednictvím pracovní terapie, volnočasových aktivit a vzdělávacích a terapeutických programů. Školící a vzdělávací kurzy jsou pořádány nejen pro naše klienty, ale i pro odsouzené, kteří aktuálně vykonávají

nepodmíněný trest odnětí svobody ve Věznici Heřmanice nebo Vazební věznici v Ostravě. Pořádány jsou přímo v areálu azylového domu Nová šance, a to zpravidla 1x za 6 týdnů ve zdejší školicí a vzdělávací místnosti, která byla zařízena a vybavena z projektu Evropského sociálního fondu. O realizované kurzy je obvykle velký zájem, neboť v nich klienti dostávají důležité informace pro své první dny a týdny po propuštění z výkonu trestu. Zvláště se jedná o kurzy s těmito tématy: *Prevence kriminality, Jak se nedostat zpět do vězení, Hledání zaměstnání, Jak se pohybovat na trhu práce*. Největší zájem je však dlouhodobě o téma *Finanční oddlužení* – v tomto případě se nejedná jen o teoretickou přednášku, ale i o následnou konkrétní pomoc s řešením zadlužení klientů. V rámci uvedených vzdělávacích kurzů je klientům rovněž poskytována bezplatná právní pomoc a poradenství. Školiteli jsou velmi zkušení lektori, kteří mají zkušenosti z českých vysokých škol, ale i ze zahraničního působení.

Terapeutické programy se konají ve stejné školicí místnosti a trvají obvykle 3 hodiny pod vedením zkušeného externího psychoterapeuta. Obvyklými tématy jsou sebepřijetí, práce s minulostí, práce s agresí, vztahové problémy, rodina a podobně. Vzhledem k tomu, že se terapie provádějí v malých skupinách (maximálně 6–8 osob), jsou velmi dynamické a otevřené různým otázkám a názorům. V naší keramické dílně probíhá také arteterapie, při níž je posilována kreativita našich klientů.

Nedílnou součástí sociální práce s klienty azylového domu je každodenní setkávání sociálních pracovníků s nimi. Setkání začíná vždy ráno v 7.45 hodin v kulturní místnosti a obvyklým programem je domluva na pracovních a všech ostatních činnostech, včetně organizace různých setkání a návštěv. Je zde možné společně probrat důležitá témata, která aktuálně klienty „tíží“. Mají možnost se k čemukoliv vyjádřit, říci své nápady či poukázat na případné nedostatky. Svě místo zde má ze strany personálu i pochvala těm, kteří si ji z různých důvodů zaslouhují. Pokud některé záležitosti klientů vyžadují individuální řešení či jsou soukromé povahy, následuje dle domluvy individuální setkání se sociální pracovnící.

Volnočasové aktivity realizované v Nové šanci

Klienti, kteří v azylovém domě bydleli v minulých letech, svépomocí vybudovali velkou sportovní místnost o rozloze 70 m², která je nyní k dispozici i stávajícím klientům. Pod vedením personálu organizace opravili omítky, natřeli okna, opravili strop a nakonec vše vymalovali. Podařilo se nám za významné pomoci sponzorů i drobných dárců do ní pořídit kulečnický, různé posilovací stroje a činky a byl zde zakoupen i nový pingpongový stůl. Sportovní místnost je využívána především mladšími klienty, avšak cestu do ní si najdou i klienti věkem patřící do střední generace.

Pro klienty azylového domu jsou pořádány také návštěvy různých sportovních a kulturních akcí. Navštěvují např. extraligová hokejová utkání zdejšího klubu Vítkovice a velký ohlas mezi nimi vzbudila výstava amerických aut z 60. a 70. let minulého století na blízském výstavišti Černá louka. Podle zájmu klientů také organizujeme duchovní cesty: zájezdy na poutní místo Svatý Hostýn v Bystřici pod Hostýnem a realizován byl také zájezd do významného poutního místa Medžugorije v Bosně a Hercegovině. Na žádost klientů navštěvuje azylový dům také kněz z místní farnosti. Mezi ním a klienty dochází k neformálním setkáním, kdy témata rozhovorů jsou nejen duchovní povahy. Dle jejich sdělení jim tato aktivita pomáhá v rozvoji často narušené vlastní sebedůvěry. Duchovní pomoc, která v Nové šanci doprovází pomoc sociální a materiální, se jeví jako velmi potřebná i z jiného důvodu. Klienti přicházející z prostředí výkonu trestu jsou nezdědka plní egoismu či jiných „nepěkných“ návyků, které si vytvořili během svého pobytu ve věznicích či v průběhu své kriminální životní dráhy, a jedním z nejtěžších úkolů sociální práce je naučit lidi po výkonu trestu odnětí svobody novým vzorcům chování a jednání, které často dosud nepoznali. Jedná se zejména o ohleduplnost, vzájemnou toleranci, umění se rozdělit s bližním, udělat někomu třeba i malou radost. V tomto ohledu je duchovní pomoc dle našich zkušeností sociální práci s klienty v naší organizaci významně nápomocna.

Pracovní terapie klientů

Klienti se po přijetí do pobytové služby standardně dobrovolně zapojují do tzv. pracovní terapie a podle svých možností a schopností jsou jim přidělovány různé úkoly. Účelem pracovní terapie v Nové šanci je, obdobně jako ve výkonu trestu, aktivizace především těch klientů, kteří před uvězněním neměli vypěstovány pracovní návyky, a jejich život postrádal strukturaci navázanou na zapojení na legálním trhu práce. Pracovní aktivity umožňuje velký areál s rozlohou 40 000 m². Někteří klienti jsou tak zařazováni nejen do prací a různých oprav v azylovém domě, ale pracují i ve venkovním areálu, kde se mimo jiné starají o domácí zvířata a obhospodařují menší pole, na němž pěstují drobnou zeleninu.

Klienti, kteří mají zájem o opravárenské práce či vyrábět pomůcky pro nevidomé a zrakově postižené děti, najdou uplatnění v několika specializovaných dílnách: stolařské, zámečnické a keramické, která je vybavena hrncířským kruhem a vypalovací pecí. Prodej výrobků z těchto dílen, což jsou např. ptačí budky, krmítka, drobné upomínkové předměty či drobné kuchyňské náradí, pomáhají vylepšovat příjmovou stránku rozpočtu organizace, jejíž status je neziskový. Klienty, kteří se v různých pracovních činnostech osvědčí, po domluvě s Úřadem práce často zaměstnáváme v naší organizaci v rámci nástroje aktivní politiky zaměstnanosti – veřejně prospěšných prací. Jedná se o státem dotovaná pracovní místa a klienti v tomto režimu již získávají za svou práci řádnou mzdu, což pro ně má z hlediska sociálního začleňování po výkonu trestu velký význam.

Uvedený postup se velmi osvědčuje, neboť v rámci veřejně prospěšných prací jsou zaměstnávání klienti, u nichž je prověřena jejich pracovní morálka. Výsledkem je, že dosud s žádným klientem nebylo nutné ukončit pracovní poměr, resp. oznamovat Úřadu práce nedostatečnou vůli zaměstnance plnit pracovní povinnosti. Během trvání tohoto pracovního poměru motivujeme klienty ke snaze získat samostatné bydlení, a to jak formou tzv. startovacích bytů, tak například i tím, že si podají žádost u obecního úřadu v místě trvalého bydliště o menší obecní byt. Sociální pracovníce mu v tomto případě pomáhá s vyplněním žádosti a jejím včasným odesláním na správnou adresu. Sděluje mu také rizika, která mohou provázet každého klienta při tomto kroku – zejména je jim zdůrazňováno, že musejí včas platit nájem a služby, dodržovat domovní řád a případně se zapojovat do úklidu společných prostor v domě.

Současně s tímto důležitým krokem po výkonu trestu odnětí svobody se jim snažíme pomoci se získáním zaměstnání, aby nezůstávali dlouho odkázáni na pomoc v hmotné nouzi. Velmi často se však stává, že pro tyto lidi, kteří ve velkém množství případů nemají žádné formální vzdělání, ani praxi v některém oboru, není jiná možnost, než přijmout zaměstnání, které není příliš dobře finančně ohodnoceno. Klientům je tak třeba trpělivě vysvětlovat, že velký výběr zaměstnání mít pravděpodobně nikdy mít nebudou a že v jejich současné situaci musejí přijmout takovou práci, která je právě k dispozici. Je jim ale zdůrazňováno, že existuje i naděje, že časem se jim může naskytnout příležitost k získání práce zajímavější a lépe ohodnocené, na což mohou mít vliv svým vlastním přičiněním. Situaci bývalých odsouzených na trhu práce však bohužel komplikuje (přes aktuální nedostatek pracovních sil) postoj zaměstnavatelů, kteří velmi často vyžadují výpis z rejstříku trestů, a tak se bohužel nezřídka stává, že naši klienti přicházejí o příležitosti získat práci, o kterou nemusí být na trhu práce ani velký zájem.

V kontextu výše uvedeného je třeba uvést, že se nám již několik klientů podařilo posunout do samostatného bydlení a pomoci jim získat zaměstnání. Dnes žijí běžným občanským životem bez páchání trestné činnosti. Jeden z těchto případů popisujeme níže v příkladu dobré praxe.

Příklad dobré praxe

Pan Karel pochází z předměstí velkoměsta, od dětství bydlel s rodiči v malém domku ještě se třemi nevlastními staršími sourozenci. Ve výkonu trestu odnětí svobody byl vícekrát, avšak vždy na relativně krátkou dobu – naposledy však za závažný trestný čin, za který dostal trest 11 let nepodmíněného odnětí svobody ve věznici s ostrahou. Vzhledem k tomu, že nebyl po celou dobu pracovníě zařazen, přestože o práci žádal, navštěvoval alespoň možné kroužky. Účastnil se kurzu angličtiny, dopravní výchovy, přírodopisu a také více let navštěvoval dřevařský kroužek, kde se zapojil do výroby

hraček pro postižené děti. V dalším volném čase na cele hodně četl, zajímal se o historii. O podmíněné propuštění žádal dvakrát, což se podařilo až napodruhé, po zařazení do projektu Křehká šance. Propuštěn byl s podmínkou dohledu probačního úředníka na dobu 7 let. Během výkonu trestu se mu zpřetrhaly všechny rodinné a sociální vazby, sourozenci se od pana Karla odvrátili, rodiče byli již po smrti. Nikoho po celou dobu výkonu trestu nekontaktoval a také nikdo nekontaktoval jeho.

Před svým podmíněčným propuštěním si začal dopisovat se zaměstnancem azylového domu Nová šance, kde si zajišťoval místo k ubytování, vzhledem k tomu, že rodný dům byl během jeho pobytu ve vězení prodán. Karel neměl zájem se vracet do místa trvalého pobytu a ani tam nebyl žádán. Příbuzní také odmítali jakýkoli kontakt s bývalým odsouzeným. Poté, co byl z výkonu trestu propuštěn, jel s malou taškou osobních věcí rovnou do Ostravy, do Nové šance, kde na základě spolupráce s Probační a mediační službou a předchozí domluvy měl již připraveno místo k ubytování.

Bylo již zimní období a to znamenalo panu Karlovi poskytnout odpovídající oděv. Měl jen to, co měl na sobě oblečené v den propuštění. Ze skladu azylového domu si mohl vybrat vše potřebné: domácí i venkovní oblečení, trička, svetr, kalhoty, pyžamo a také ručník a další ošacení. Obdržel také základní hygienický a potravinový balíček. Po ubytování nastalo pro pana Karla období vyřizování důležitých záležitostí. První jeho kroky vedly nejprve k sociálnímu kurátorovi a následně na Úřad práce v Ostravě. Vzhledem k tomu, že pocházel z jiného kraje, na kontaktním pracovišti Úřadu práce v Ostravě nebyl registrován s odkazem, že musí jet do místa svého trvalého pobytu. Po této zkušenosti se vrátil do azylového domu a nevěděl co dělat – byl zcela bezradný. Domů nemohl, neboť žádný domov neměl, byla před ním cesta na „svůj“ Úřad práce přes celou republiku, na kterou však neměl peníze. Po dlouhém jednání sociální pracovnice se zástupci Úřadu práce se podařilo, aby byl pan Karel zaregistrován na Úřadu práce v Ostravě. Klient následně navštívil zdravotní pojišťovnu, kde nahlásil svůj příchod z VTOS. Ze zbylých financí, které měl ještě z věznice, si zaplatil první dny ubytování v azylovém domě, objednal si obědy a nakoupil základní potraviny a pár věcí pro osobní potřebu.

Pod dohledem sociální pracovnice následovalo vyřizování dávek v systému hmotné nouze, neboť si pan Karel nevěděl rady s vyplňováním všech formulářů. I v tomto případě musel veškeré podklady odeslat do místa trvalého pobytu, což ve výsledku znamenalo, že po podání žádostí o příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení trvalo 8 týdnů, než mu byly doručeny finance. Během tohoto období již nutně potřeboval peníze především na jídlo a stravoval se pouze z darů a potravinové pomoci azylového domu. Jako významná část mužů, kteří prošli výkonem trestu odnětí svobody, trpěl i pan Karel lehkou závislostí na kouření a pití kávy, na což však neměl peníze. V jeho chování se začaly objevovat negativní projevy – nespokojenost a nevrlost, které byly zvládnány za pomoci odborného personálu azylového domu.

Pan Karel byl po výkonu trestu hodně uzavřený do sebe, mlčenlivý, příliš se navenek neprojevoval a nevyhledával přátele. Nedělal však ani zbytečné problémy. Sociální pracovníce azylového domu jej zapojila do programu setkávání s psychologkou, kde mohl v klidu a bez obav vyličit své pocity z výkonu trestu, obavy ze současného života, mohl pracovat s pocitem viny, s novými pocity a situacemi, které prožíval v pobytové sociální službě. Po těchto schůzkách se postupně začal uvolňovat, začal lépe spát a občas se usmál.

Od počátku svého pobytu v azylovém domě si ve spolupráci s Úřadem práce pan Karel hledal zaměstnání. Bylo však zimní období, a tak možností pro lidi se záznamy v rejstříku trestů nebylo mnoho. Svůj čas v azylovém domě se snažil naplňovat aktivně. Po domluvě se sociální pracovnící se přihlásil do vzdělávacího kurzu zaměřeného na řešení dluhů, hledání zaměstnání a bydlení, na sestavování domácího rozpočtu a na to, jak spolupracovat s Probační a mediační službou. Zároveň se zapojil do různých činností v dílnách azylového domu. Bavila ho práce na dřevařských strojích a brzy uměl vyřezávat dřevěné výrobky. V zámečnické dílně se pak zapojil např. do zateplování vrat skladových budov. V jarním období začal pomáhat při běžných pracích venku. Nabídl se, že se zapojí do starosti o zvířata a zahrádku. Staral se o chov slepic a dostal odpovědnost za snůšku vajec. Ještě brzy zjara zasadil česnek a další plodiny, brambory, papriky, rajčata a staral se o maliny. Jelikož se osvědčil v plnění svých pracovních povinností, zodpovědnosti a ochotě pomáhat, byla mu nabídnuta práce v Nové šanci na jeden rok ve spolupráci s ÚP v rámci programu aktivní politiky zaměstnanosti veřejně prospěšné práce. Jednalo se o dočasný pracovní poměr na plný úvazek, kdy jeho náplní byly pomocné práce a práce na vrátnici.

Po přibližně roce pobytu v azylovém domě (tato doba je na základě našich zkušeností považována za optimální k dalšímu „životnímu posunu“) bylo panu Karlovi sociální pracovnící nabídnuto a následně zprostředkováno ubytování v soukromém nájemním bytě, na což přistoupil. Měl v té době již zajištěn pravidelný příjem, uměl se postavit k práci a v novém bydlišti začal vypomáhat majiteli domu. Po několika měsících se však vztahy vlivem několika nedorozumění zhoršily a pan Karel se opět objevil v psychicky dosti labilním stavu v našem azylovém domě s žádostí o přijetí, které bylo vyhověno.

Začala nová spolupráce a téměř stejné procedury jako na úplném počátku, tedy při návratu z výkonu trestu odnětí svobody. Vypadalo to chvíli, že se pan Karel nikde neposunul a že je opět v bodě nula. Neměl finance a téměř žádné osobní věci. Nicméně tentokrát bylo „nastartování“ podstatně rychlejší. Pan Karel díky podpoře a zázemí Nové šance dostal opět chuť pracovat, lépe komunikoval, navštěvoval doporučenou terapii i odborné organizace. Organizace mu pomohla získat pracovní poměr a časem se odstěhoval na komerční ubytovnu. Má své zázemí, bydlí, pracuje a plní si své povinnosti v rámci dohledu Probační a mediační služby. Je tak jedním z klientů, kterým se s naší pomocí podařilo zase najít světlo ve svém životě.

Závěr a doporučení

Igor Hendrych

Jak je patrné z textů autorů příspěvků tohoto vydání Sešitu sociální práce, sociální práce s lidmi, kteří spáchali trestný čin a byli za něj odsouzeni k výkonu trestu odnětí svobody, resp. u nich probíhá trestní stíhání ve vazební věznici, není jednoduchá. Tito klienti se totiž obvykle, jak již bylo uvedeno v úvodu, potýkají s celou řadou sociálních problémů, které se velmi často vzájemně multiplikuji. Autoři příspěvků však na konkrétních případech dobré praxe, a to jak v konkrétní, tak i obecnější rovině ukazují, že lze trpělivým působením na klienty docílit jejich inkluzivní změny, znamenající posun od páčání trestné činnosti a života v kriminálních subkulturách do běžného občanského života. Významný impuls k této změně musí bezesporu dát sám klient, avšak angažovaný sociální pracovník je v tomto procesu klíčovým aktérem, na němž leží velká část odpovědnosti za výsledek. Ukazují to nejen výše uvedené texty domácích praktiků, ale hovoří o tom také starší zahraniční teorie (např. Sabatier a Mazmanian, 1979 in Winkler, 2002, Bottoms a McWilliams, 1979 či McNeill, 2006).

Jakkoliv je důležitá role sociálního pracovníka v různých institucích, které se zaměřují na poskytování sociální pomoci lidem, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody, resp. se z něj vracejí do občanského života, nelze zapomínat, že jejich individuální vklad, jakkoliv je nesmírně důležitý, je však současně „pouze“ jedním z faktorů institucionální podpory, která se touto problematikou zabývá. A bohužel je na tomto místě nutno konstatovat, že ta se v podmínkách České republiky nejeví zrovna v nejlepší kondici. Vypovídá o tom do určité míry statisticky ověřený fakt, že více než 60 % osob ve výkonu trestu odnětí svobody jsou tzv. recidivisté, tedy lidé, kteří se dopouštějí trestné činnosti opakovaně. Dalším ukazatelem je enormní počet vězněných osob v České republice, který jednak dnes již v desítkách procent překračuje ubytovací kapacity českých věznic, a také je zde, dle mezinárodně uznávaného indexu, mnohem vyšší podíl odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody na sto tisíc obyvatel, než je tomu obvyklé ve vyspělých evropských zemích (Hendrych, 2017).

Kromě této teoretické úvahy však již existují výsledky mého nedávného empirického zkoumání (aktuálně připravované ke knižnímu publikování), které ukazují, že sociální pomoc bývalým odsouzeným je v České republice nedostačující, neboť má zjevně pouze omezenou schopnost zpřístupňovat lidem po výkonu trestu odnětí svobody příležitosti k jejich inkluzivní změně (např. v oblasti zajištění finančních zdrojů, bydlení, zaměstnání, v orientaci ve společnosti či vlivu na rozhodování o sobě). Bez poměrně radikálních změn v systému institucionální pomoci této cílové skupině je tak, přestože v realitě existují příklady dobré praxe, důvodné předpokládat, že nepříliš uspokojivá situace v oblasti sociálního začleňování lidí po výkonu trestu odnětí svobody bude v lepším případě stagnovat či se velmi pravděpodobně spíše zhoršovat.

Na základě poznatků vzešlých z uvedených autorských textů lze formulovat doporučení, která by systém institucionální pomoci mohl zefektivnit. Především bych doporučoval, aby v rámci České republiky existovalo více podobných organizací, které v rámci pobytové sociální služby, primárně určené pro lidi po výkonu trestu odnětí svobody, pro ně zajišťovaly komplexní sociální pomoc tak, jako azylový dům Nová šance v Ostravě. Jedná se o neziskový projekt, který byl téměř doslova „vydupán“ ze země a fakticky u nás nemá dodnes obdoby. Není již žádným tajemstvím, že o jeho činnost a výsledky práce vzbuzuje v současné době zájem Vězeňské služba, Probační a mediační služba, Ministerstvo spravedlnosti a také další domácí instituce. O jeho práci se dnes ví už i za hranicemi České republiky. Praxe totiž ukazuje, že jedině komplexní a dlouhotrvající sociální pomoc, v níž je přítomno intenzivní doprovázení klienta, může být ve výsledku efektivní.

V příspěvku však zazněla i špatná praxe: není rozhodně nejlepší vizitkou aktérů institucionální podpory sociální inkluze lidí ve/po výkonu trestu, pokud dochází k tomu, že klient čeká na výplatu dávek v systému hmotné nouze 8 týdnů či pokud je propuštěn z výkonu trestu v zimním období v lehkém oděvu, a to bez ohledu na to, zdali cestuje ze vzdálené části republiky do azylového domu, tak jak to bylo uvedeno v příspěvku Renáty Toporčákové, či nikoliv.

V příspěvcích sociálních pracovníků obecního úřadu byly uvedeny příběhy dvou klientů, které se přes dočasné obtíže podařilo navést žádoucím směrem k samostatnému životu bez dalšího páchání trestné činnosti. Pomohl tomu sociálním pracovníkem zvolený úkolově orientovaný přístup v sociální práci, který se ukázal jako velmi vhodný pro tuto cílovou skupinu. Pro práci s klienty ve výkonu, resp. po ukončení trestu odnětí svobody má výhodu v tom, že nestaví, jak uvádí např. Ahmed (in Navrátil, 2001), na efektu složité metodiky, ale právě naopak tím, že má srozumitelně propracovanou strukturu a z toho plynoucí měřitelnou efektivitu. Silnou stránkou tohoto přístupu je dle Navrátila (2001) také jeho empiricky prověřená účinnost, která se projevuje v relativně krátkém čase. Jak připomíná Hendrych (2012), jsou tyto výhody v praxi sociální práce ocenitelné právě při práci s klienty po výkonu trestu odnětí svobody. Při jejich adaptaci na zčásti „zapomenutý“ život je totiž žádoucí poskytnout sociální intervenci přesně v těchto intencích: relativně rychle a s jasně postavenými pravidly. Urychlení efektu pomoci je důležité především s ohledem na potenciální tendenci některých klientů k návratu k dřívějšímu delikventnímu způsobu života, resp. k nežádoucímu znovuzačlenění do tzv. kriminálních subkultur.

Kvitovat a doporučit pro využití v další praxi lze i uvedené postupy sociálních pracovníků z věznice a vazební věznice. Jak jsem již uvedl, ve výčtu obvyklých nejvýznamnějších problémů lidí ve/po výkonu trestu je jedním z nich narušená či zaniklá vztahová síť s rodinnými příslušníky. Úspěšné úsilí sociálního pracovníka o znovunavázání kontaktů s rodinou již v průběhu výkonu trestu může znamenat klíčový moment v procesu sociálního začleňování, a to přestože se konkrétní klient či klientka může potýkat i s dalšími problémy.

Sociální práce ve výkonu vazby je specifická tím, že řeší problémy lidí, u nichž ještě není rozhodnuto o vině a trestu a podmínky ve vazebních věznicích by bezesporu měly reflektovat tento stav. Jakékoliv usnadňování sociálních podmínek obviněných ve vazební věznici je tak žádoucí a příklady uvedené v příspěvku sociálního pracovníka z plzeňské vazební věznice lze považovat bezesporu za inspirativní.

Závěrem si dovolím vyjádřit ještě několik obecných doporučení pro sociální práci s lidmi, kteří spáchali trestný čin a byli za něj pravomocně odsouzeni do výkonu trestu odnětí svobody, resp. pro systém penitenciární a postpenitenciární sociální pomoci tak, aby byl ve smyslu jejich inkluzivní změny efektivní. Vycházím přitom z příspěvků některých (převážně) zahraničních autorů, kteří se touto problematikou zabývají.

- a) Inkluzivní úspěch jedince po výkonu trestu odnětí svobody, resp. efektivitu institucionální podpory sociální inkluze zvyšuje, pokud existuje komplexní pomoc zaměřená na jeho vzájemně související problémy, včetně prvotního komplexního odborného posouzení jeho potenciálu (Andrews a Bonta, 1998, Gendreau a Andrews, 1990, Gendreau a Ross, 1987, Gendreau, 1994, Gendreau a Goggin, 1997, James, 2015, Ward a Maruna, 2007).
- b) Intervence zaměřené na pomoc cílové skupině lidí po výkonu trestu odnětí svobody by měly být založeny na koordinovaném úsilí všech zainteresovaných pomáhajících organizací a zastřešeny silnou agenturou, která spolupráci koordinuje (Andrews a Bonta, 1998, Gendreau a Andrews, 1990, Gendreau a Ross, 1987, Gendreau 1994, Gendreau a Goggin, 1997).
- c) Nejvíce efektivní jsou ty programy, které začínají již v průběhu věznění a pokračují kontinuálně od propuštění (v inspirující komunitě) až do okamžiku dokončení úspěšného sociálního začlenění (James, 2015, Fox, 2002, Borzycki a Makkai 2007, Černíková, 2008).
- d) Jako inkluzivní faktor pro lidi po výkonu trestu je doporučováno vyvážené působení dohledu a pomoci prostřednictvím metod sociální práce (Paparozzi a Gendreau, 2005, MacKenzie, 2000, Marsh, Fox a Sarmat, 2009).

Seznam použitých zdrojů

ANDREWS, D. A., J. BONTA J. (1998). *The Psychology of Criminal Conduct*. 2nd ed. Cincinnati, OH: Anderson. ISBN 0870847120.

BORZYCKI, M., T. MAKKAI (2007). *Prisoner reintegration Post-release*. Canberra: Australian Institute of Criminology.

BOTTOMS, A. E., W. MCWILLIAMS (1979). A Non-Treatment Paradigm for Probation Practice. *British Journal of Social Work*. Vol. 9, no. 2, s. 160–201.

ČERNÍKOVÁ, V. (2008). *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-138-0.

FOX, A. (2002). Aftercare For Drug-Using Prisoners: Lessons From An International Study. *The Probation Journal*. Vol. 49(2), no. 6, s. 120–129. ISSN 02645505.

GENDREAU P. (1994). Principles of effective intervention. In: FULTON, B., S. STONE, P. GENDREAU (eds.). *Restructuring intensive supervision programs: applying what works*. Lexington, KY: American Probation and Parole Association, s. 117–130.

GENDREAU, P., D. A. ANDREWS (1990). Tertiary Prevention: What the Meta-Analyses of the Offender Treatment Literature Tell Us About „What Works“. *Canadian Journal of Criminology*. Vol. 32, no. 1, s. 173–184.

GENDREAU, P., R. R. ROSS (1987). Revivification of Rehabilitation: Evidence from the 1980s. *Justice Quarterly*. Vol. 4, no. 3, s. 349–407.

GENDREAU, P., C. GOGGIN (1997). Principles of effective intervention. In: VANVOORHIS, P., D. LESTER, M. BRASWELL (eds.). *Correctional counseling and rehabilitation*. 3rd ed. Cincinnati, OH: Anderson. ISBN 087084377X.

HENDRYCH, I. Možný přínos teorií sociální práce pro klienty po výkonu trestu odnětí svobody. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2012, roč. XII, č. 2, s. 59–69. ISSN 1213-6204.

HENDRYCH, I. (2010). *Vybrané kapitoly z penologie*. Opava: Slezská univerzita v Opavě. ISBN 978-80-7248-574-1.

HENDRYCH, I. (2017). *Sociální inkluze lidí po výkonu trestu odnětí svobody*. Disertační práce. Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita.

JAMES, N. (2015). Offender Reentry: Correctional Statistics, Reintegration into the Community, and Recidivism. In: *Congressional Research Service: Informing the legislative debate since 1914* [online]. CRS Report [cit. 10. 8. 2018]. Dostupné z: <https://fas.org/sgp/crs/misc/RL34287.pdf>.

MACKENZIE, D. L. (2000). Evidence-based corrections: identifying what work. *Crime and delinquency*. Vol. 46, no. 4, s. 457–471. ISSN 0011-1287.

MARSH, K., Ch. FOX, R. SARMAT (2009). Is custody an effective sentencing option for the UK?: evidence from a meta-analysis of existing studies. *The probation journal*. Vol. 56, no. 2, s. 129–151.

MARTYNOWICZ, A., M. QUIGLEY (2010). „It’s like stepping on a landmine...“: *Reintegration of prisoners in Ireland* [online]. Dublin: Irish Penal Reform Trust [10. 3. 2018]. ISBN 978-0-9535531-9-8. Dostupné z: http://www.iprt.ie/files/%E2%80%9CIts_like_stepping_on_a_landmine%E2%80%A6%E2%80%9D%E2%80%93_Reintegration_of_Prisoners_in_Ireland.pdf.

MARÁDEK, V. (2005). *Vězeňství*. Ostrava: Pedagogická fakulta OU. ISBN 80-7368-002-5.

MCNEILL, F. (2006). A Desistance Paradigm for Offender Management. *Criminology and Criminal Justice*. Vol. 6, no. 1, s. 39–62. ISSN 1748-8958.

NAVRÁTIL, P. (2001). *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman. ISBN 80-903070-0-0.

PAPAROZZI, M. A., P. GENDREAU (2005). An Intensive Supervision Program that Worked: Service Delivery, Professional Orientation, and Organizational Supportiveness. *The Prison Journal*. Vol. 85, no. 4, s. 445–466. ISSN 0032-8855.

SEITER, R. P., K. R. KADELA (2003). Prisoner Reentry: What Works, What Does Not, and What Is Promising. *Crime and Delinquency*. Vol. 49, no. 3, s. 360–388. ISSN 0011-1287.

SOCHŮREK, J. (2008a). *Kapitoly z penologie. II. díl. Teorie a praxe zacházení s vězni*. Liberec: Technická Univerzita v Liberci. ISBN 978-80-7372-204-3.

WARD, T., S. MARUNA (2007). *Rehabilitation: beyond the risk paradigm*. London: Routledge. ISBN 9780415386425.

WINKLER, J. (2002). *Implementace: institucionální hledisko analýzy veřejných programů*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-2932-3.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

Sešit sociální práce

4. číslo, 2018

Sociální práce s osobami, které spáchaly trestný čin

Odborný garant a editor vydání:

PhDr. Igor Hendrych, Ph.D.

Autoři kapitol:

Bc. Dalibor Lukáš

Mgr. Jindřich Hůrka

Mgr. Radim Koziorek

Mgr. Monika Kaštanová

Ing. Renata Toporčáková

Recenzent:

Mgr. Andrea Faltysová, DiS., MBA

Odborný metodik:

Mgr. Katarína Sedlářová, Ph.D.

Fotografie:

archiv autorů/fotobanka

Vydává:

Ministerstvo práce a sociálních věcí

Na Poříčním právu 1/376, 128 01 Praha 2

Tel.: +420 221 921 111

www.mpsv.cz

Grafické zpracování a tisk:

GRAFEX-AGENCY s. r. o.

ISBN 978-80-7421-157-7

www.budmeprofi.cz

Systemová podpora profesionálního výkonu sociální práce II

Sešit sociální práce byl vydán v rámci projektu MPSV – „Systemová podpora profesionálního výkonu sociální práce II“, reg. č. CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003751, financováno z prostředků Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Zaměstnanost a státního rozpočtu České republiky.